

Juridiska institutionen
Handelshögskolan
vid Göteborgs universitet

Juris kandidat programmet
Tillämpade studier
20 poäng, HT 2000

Ansvarsförsäkringar för styrelse och VD

- En skattepliktig förmån?

Jon Bertilsson

Handledare:
Robert Pahlsson

Innehållsförteckning

Förkortningar	4
1 Inledning	5
1.1 Uppsatsens syfte och disposition	
1.2 Metodfrågor	7
2 Bolagsledningens skadeståndsansvar	8
2.1 Bolagets organisation	8
2.2 Bolagsledningens ansvar för skada orsakad i bolagets verksamhet	9
2.2.1 Internt och externt ansvar	11
2.2.2 Culpaansvaret	12
2.2.2.1 Objektiva förutsättningar	13
2.2.2.2 Subjektiva förutsättningar	14
2.3 Bolagets ansvar för bolagsledningens handlingar	15
3 Ansvarsförsäkring	17
3.1 Skadeståndets och försäkringarnas funktioner	17
3.2 Allmän bakgrund	18
3.3 Försäkringarnas innehåll	19
3.3.1 Försäkringstagare och försäkrad	20
3.3.2 Vad omfattas av försäkringen?	21
3.3.3 Begränsningar av försäkringens omfattning	23
3.3.4 Ansvarsbegränsande principer	25
3.4 Sammanfattning	26
4 Ansvarsförsäkringarna ur ett bolagsrättsligt perspektiv	27
5 Ansvarsförsäkringarna i skatterättsligt hänseende	29
5.1 Inledning	29
5.2 Likformighet och neutralitet	30

5.3 Reglerna kring förmånsbeskattningen	31
5.3.1 Tidpunkten för beskattning,	33
5.3.2 Värderingen av förmåner	34
5.4 Lagstiftarens syn försäkringars skatteplikt	35
5.5 Bolagets intresse av ansvarsförsäkring	36
5.6 Konsekvenser för arbetsgivaren	39
5.7 Är premien avdragsgill i inkomst av tjänst?	40
5.7.1 Förhållandet mellan förmånsreglerna och kostnader i tjänsten	42
5.7.2 Kriterier för avdragsrätt	45
5.8 Sammanfattning	48
Källförteckning	50

Förkortningar

ABL	Aktiebolagslagen (1975:1385)
anv.p.	anvisningspunkt
DABL	Dansk aktiebolagslag
KL	Kommunalskattelagen (1928:370)
Lsk	Lag om självdeklaration och kontrolluppgift (1990:325)
mom.	moment
NFT	Nordisk försäkringstidsskrift
prop.	proposition
ref.	referat
RNFS	Revisorsnämndens författningssamling
RH	Rättsfall från Hovrätterna
RSV	Riksskatteverket
RÅ	Regeringsrättens årsbok
SAL	Lag om socialavgifter (1981:691)
SbetL	Skattebetalningslagen (1997:483)
SkL	Skadeståndslagen (1972:207)
SN	Skattenytt
SOU	Statens offentliga utredningar
VD	Verkställande direktör

1 Inledning

Gemensamt för alla associationsformer är att de behöver en eller flera personer som ansvarar för associationens verksamhet och som representerar associationen och dess intressen utåt. Väljer man att bedriva affärsverksamhet i form av ett handelsbolag står det delägarna fritt att välja hur man vill lösa dessa frågor. Bedrivs verksamheten i stället i ett aktiebolag är valmöjligheterna något mer inskränkta eftersom ABL ställer vissa formella krav på bolagets organisation. I ett aktiebolag måste det finnas en styrelse och i vissa fall även VD, som tillsammans utgör bolagsledningen. På styrelsen och VD ankommer att leda och organisera bolagets verksamhet och man har en exklusiv kompetens att företräda bolaget utåt.

Missköter styrelseledamöterna eller VD sitt uppdrag i bolaget kan de drabbas av olika former av sanktioner beroende på vilken grad av misskötsamhet det rör sig om. Vid lindrigare fall kan det vara tillräckligt att skilja styrelseledamot eller VD från sitt uppdrag i bolaget, medan allvarliga fall av misskötsamhet kan leda så långt som att straffrättsliga sanktioner aktualiseras.

De personer som beslutar eller handlar för ett aktiebolags räkning, ansvarar i princip inte för bolagets skulder. Föreligger plikt att likvidera bolaget kan dock styrelsens medlemmar och VD under vissa förutsättningar få ansvara för bolagets skulder.¹ Med uppdraget följer också ett skadeståndsansvar och redan små misstag kan orsaka stora skador, vilket kan få förödande konsekvenser för den som blir skadeståndsskyldig.² Genom att teckna en ansvarsförsäkring kan styrelsen och VD skyddas mot dessa ekonomiska konsekvenser, i form av skadeståndsskyldighet och personligt betalningsansvar, som kan drabba dem. På den svenska marknaden erbjuds försäkringarna antingen som ett tillägg till en redan befintlig företagsförsäkring eller som en fristående försäkring. I båda fallen är det bolaget som står som försäkringstagare, med styrelse och VD som försäkrade. Någon möjlighet för de enskilda ledamöterna att själva teckna försäkring finns inte och

¹ 13 kap 2 § ABL

² 15 kap 1 § ABL

då det rör sig om försäkringar med mycket höga premier kan man utgå ifrån att bolaget även står för kostnaden.

Aktiebolagslagen utgår från ett delat risktagande mellan bolaget, styrelseledamöterna, VD och aktieägarna. Förekomsten av en ansvarsförsäkring innebär dock att detta delade risktagande sätts ur spel. Frågan blir då om förekomsten av ansvarsförsäkring skall accepteras och kritik har riktats mot ansvarsförsäkringarna från såväl politiskt håll som från representanter i näringslivet.

I bolagsrättslig doktrin har frågan om huruvida försäkringen skall ses som en del av arvodet till ledamot av bolagsledningen diskuterats och det råder delade meningar om detta. Däremot synes det inte vara någon som reflekterat över om försäkringarna i beskattningshänseende skall ses som en del av ersättningen till bolagsledningen och de eventuella skatterättsliga konsekvenser som kan uppkomma när bolaget bestrider kostnaden. I Danmark betraktas försäkringarna såsom en skattepliktig förmån om bolaget betalar premien. Avdragsrätt förligger för bolaget men då som en lönekostnad. Däremot är inte kostnaden avdragsgill för de ledamöter själva betalat premien.³ Här i Sverige har varken skattemyndighet eller domstol tagit ställning i frågan.

1.1 Uppsatsens syfte och disposition

Syftet med uppsatsen är dels att belysa huvuddragen i ansvarsförsäkringarna, dels de problem som ansvarsförsäkringarna medför, ur såväl ett bolagsrättsligt som skatterättsligt perspektiv. De bolagsrättsliga frågorna behandlas dock endast översiktligt. Tyngdpunkten ligger således på den skatterättsliga behandlingen av försäkringarna.

Uppsatsen består av tre huvudavsnitt. I det första avsnittet ges en översiktlig bild av det skadeståndsansvar som åvilar bolagsledningen enligt ABL. Här berörs också frågan om vilket ansvar som bolaget har för bolagsledningens handlingar.

³ Se avsnitt 5.1

Det finns förvisso inget som hindrar att både styrelse och VD finns i ett handelsbolag. Den fortsatta framställningen tar dock sikte på de aktiebolagsrättsliga förhållandena. Utanför framställningen lämnas också särskilda firmatecknares ansvar, som inte kan anses ingå i den egentliga bolagsledningen trots att regler kring särskild firmatecknares kompetens återfinns i 8 kap. ABL som rubriceras ”Bolagets ledning”.⁴ Det första avsnittet får tjäna som bakgrund till det andra avsnittet där försäkringarnas innehåll granskas närmare. Det andra avsnittet inleds med en genomgång av skadeståndets och försäkringarnas funktioner och relationen mellan skadestånd och försäkring. Sedan följer en jämförelse mellan tre försäkringar som erbjuds på den svenska marknaden. Avsikten är dock inte att detaljgranska försäkringsvillkoren, utan att ge en bild av vem som omfattas av försäkringarna och vilket ansvar som faktiskt täcks. Som avslutning på det andra avsnittet, eller om man hellre vill, som inledning på det tredje avsnittet, ges en sammanfattning av den diskussion angående ansvarsförsäkringarna som en del av arvodet, som förts i bolagsrättslig doktrin.

Det tredje och avslutande avsnittet rör den skatterättsliga behandlingen av försäkringarna. Utgångspunkten för detta avsnitt är frågan om försäkringarna skall ses som en skattepliktig förmån då bolaget står för kostnaden eller om detta är en kostnad som bara berör bolaget. Här behandlas också frågan om eventuell avdragsrätt om ledamöterna själva bekostar försäkringen samt relationen mellan förmånsreglerna och kostnader i tjänsten. Avsikten med detta avsnitt är att försöka belysa de gränsdragningsproblem som uppstår och försöka lyfta fram de argument som talar för den ena eller andra lösningen. Bristen på klagörande rättskällematerial gör dock att några säkra svar inte kan ges.

1.3 Metodfrågor

Den självklara utgångspunkten för framställningen har varit ett studium av den primära rättskällan, lagen och lagtexten. I det först avsnittet är det främst ABL som granskats. För att kunna uttala sig om hur gällande rätt ser ut har det dock

⁴ Taxell, s. 3

varit nödvändigt att komplettera med studier av sekundära rättskällor. Då främst doktrin eftersom bolagsledningens skadeståndsansvar finns relativt utförligt behandlat i litteraturen. Det andra avsnittet bygger till stor del på en jämförelse mellan olika försäkringsvillkor. Även i detta avsnitt har dock ett studium av såväl skadestånds- och försäkringsrättslig litteratur varit nödvändig.

Avsnittet som behandlar ansvarsförsäkringarna skatterettsligt tar sin utgångspunkt i KL. Argument har sedan hämtats från förarbeten, praxis och doktrin. När arbetet med uppsatsen påbörjades var KL fortfarande i kraft. Vid årskiftet ersattes dock KL av den nya inkomstskattelagen. Någon materiell förändring av gällande rätt är dock inte avsedd utan förändringen är främst av redaktionell art. De argument som framförs i den skatterettsliga delen äger således fortfarande giltighet. Såväl reglerna kring förmånsbeskattningen som reglerna kring avdragsrätten i inkomstlagen tjänst är dock generella till sin karaktär och det saknas klargörande motivuttalanden. Även litteraturen på området är något begränsad. Något säkert uttalande om hur gällande rätt ser ut låter sig därför inte göras.

2 Bolagsledningens skadeståndsansvar

2.1 Bolagets organisation

Det organisationsschema som tecknas i aktiebolagslagen gäller för samtliga aktiebolag oavsett faktiska olikheter i struktur, storlek och verksamhet. Alla aktiebolag är därför organiserade så att de har minst tre bolagsorgan: bolagsstämman, styrelse och revisor. I publika bolag måste dessutom en verkställande direktör utses, vilket är frivilligt i de privata bolagen.⁵ Styrelsen och i förekommande fall verkställande direktör utgör tillsammans bolagsledningen. Aktiebolagslagen bygger på en uppdelning av beslutsmakten mellan de olika bolagsorganen där bolagsstämman utgör det högsta och i sista hand beslutande bolagsorganet medan styrelsen har hand om bolagets organisation och förvaltningen av bolagets angelägenheter.⁶ Revisorn har ingen beslutanderätt i

⁵ 8 kap. 23 § ABL.

⁶ 8 kap. 3 § ABL.

bolaget utan fyller en sidoordnad funktion såsom kontrollorgan. Är verkställande direktör utsedd skall han utifrån styrelsens riktlinjer och anvisningar sköta den löpande förvaltningen.⁷ Till förvaltningen kan sägas höra alla åtgärder som inte enligt aktiebolagslagen eller bolagsordningen skall beslutas av bolagsstämman. Inom förvaltningen ryms även rättshandlingar i förhållande till tredje man och en exklusiv kompetens att företräda bolaget tillkommer bolagsledningen.⁸

Några regler om hur bolagets organisation i övrigt skall se ut finns däremot inte i aktiebolagslagen, utan detta får bolagsledningen själv avgöra utifrån den verksamhet som bedrivs. Vid sidan om styrelse och verkställande direktör kan det således finnas personer som är inblandade i den faktiska ledningen av bolagets verksamhet som koncernchef eller medlem av interna organ som direktion eller arbetsutskott. Den rättsliga organisationen kompletteras på så sätt av den faktiska organisationen. De personer som ingår i den faktiska ledningen har dock ingen självständig kompetens härledd ur aktiebolagslagen och bolagsordningen, och de är underställda den formella bolagsledningen, dvs. styrelse och verkställande direktör.⁹ I den försatta framställningen är det styrelse och VD som åsyftas med ”bolagsledningen” om inte annat anges.

2.2 Bolagsledningens ansvar för skada orsakad i bolagets verksamhet

Bolagsledningen har inte bara sitt eget kompetensområde utan medverkar även i de övriga bolagsorganens verksamhet genom att bereda och verkställa bolagsstämmans beslut och förse såväl stämma som revisor med information. På bolagsledningen åligger också att leda och övervaka verksamheten. Formellt är bolagsstämman det överordnade organet, men den reella makten ligger ofta hos bolagsledningen eftersom stora delar av beslutsmakten delegeras till styrelse och verkställande direktör. Såväl organisatoriskt som funktionellt spelar således bolagsledningen en central roll.¹⁰ Detta återspeglas också i 15 kap. ABL, där de

⁷ 8 kap. 25 § ABL

⁸ 8 kap. 29,30 §§ ABL

⁹ Rodhe, s 165

¹⁰ Taxell, s. 11

grundläggande reglerna avseende ansvar för skada orsakad i aktiebolagets verksamhet återfinns.

Det huvudsakliga ansvaret för åtgärder vidtagna i bolagets verksamhet åvilar styrelseledamot och VD, som enligt 15:1 ABL, skall ersätta skada som uppsåtlig eller av oaktsamhet åsamkats bolaget. Bolagsledningen bär också ett ansvar gentemot enskilda aktieägare och annan. Med annan än aktieägare avses bl.a. bolagets anställda och borgenärer. Ansvaret är dock begränsat till fall då ABL, tillämplig lag om årsredovisning eller bolagsordningen överträtts. Detta kan jämföras med aktieägarnas ansvar som trots att bolagsstämman är det överordnade bolagsorganet, i hög grad är begränsat. Aktieägarnas medverkan i bolagets verksamhet inskränker sig, rättsligt sett, till deltagande i bolagsstämman och de beslut som fattas där.¹¹ En aktieägare kan bara bli skadeståndsskyldig om han uppsåtlig eller av grov oaktsamhet orsakat bolaget, aktieägare eller annan skada genom att medverka till överträdelse av ABL, tillämplig lag om årsredovisning eller bolagsordningen.¹² Denna skillnad i ansvar mellan bolagsledning och aktieägare motiveras av att aktieägare inte behöver agera i bolagets intresse i samma utsträckning som bolagsledningen.¹³ Vid bolagsstämman har aktieägaren frihet att i viss mån tillgodose sina egna intressen i bolaget genom att medverka till åtgärder som är förmånliga för aktieägaren, t.ex. i frågor rörande vinstdisposition.

Ansvaret som åvilar bolagsledningen är individuellt, vilket innebär att ansvarsgrunden, ansvarets omfattning och befrielsegrunder alltid måste bedömas särskilt för varje ledamot. Styrelsen är förvisso ett kollektivt organ utan rätt för den enskilda styrelseledamoten att självständigt besluta eller handla för bolaget, men styrelsen som helhet kan inte åläggas något kollektivt ansvar. Det finns dock inget som hindrar att flera eller alla ledamöter kan svara för samma skada.¹⁴ Detta ansvar är då solidariskt men inte kollektivt.

¹¹ 9 kap. 1 § ABL

¹² 15 kap. 3 § ABL

¹³ Kedner-Roos, del II s. 268

¹⁴ 15 kap. 6 § ABL

2.2.1 Internt och externt ansvar

Av den utformning som 15:1 ABL har fått, framgår att en distinktion görs mellan det ansvar som åvilar styrelseledamot och verkställande direktör gentemot bolaget, det interna ansvaret, respektive ansvaret mot enskild aktieägare eller annan, det externa ansvaret. Bolagsledningen står i ett rättsförhållande till bolaget och inte till de enskilda aktieägarna eller annan tredjeman och ledamöterna intar inte i relation till dessa en förtroendeställning på det sätt som man gör till bolaget, vilket motiverar skillnaden mellan det interna och externa ansvaret.¹⁵

Grunden för ansvaret mot bolaget är de plikter och den kompetens som följer av styrelseledamöternas och verkställande direktörs uppdrag i bolaget. Dessa plikter framgår av reglerna i ABL, innehållet i bolagsordningen och anställningsavtal samt direktiv och anvisningar från överordnat bolagsorgan. Av den sysslomannalika ställning som bolagsledningen har följer också en allmän aktivitets-, vård- och lojalitetsplikt mot bolaget.¹⁶ Som juridisk person har bolaget inget självständigt intresse utan detta måste utgöras av aktieägarnas samfälliga intresse och detta skall bolagsledningen verksamt ta till vara och får inte utnyttja sin representationsrätt för att tillgodose sina egna intressen.¹⁷

Det externa ansvaret sträcker sig bara till överträdelse av ABL, tillämplig lag om årsredovisning och bolagsordningen. Försummelse av andra interna normer än bolagsordningen kan därför inte ligga till grund för skadeståndsansvar mot tredjeman. Vidare krävs att den norm som överträtts syftar till att skydda det förmögenhetsintresse som skadats. En enskild aktieägare eller borgenär kan således inte framställa anspråk pga åsidosättande av de plikter som enbart gäller till förmån för bolaget.¹⁸

¹⁵ Taxell, s. 51

¹⁶ Dotevall, s 128

¹⁷ Dotevall, s 47

¹⁸ Dotevall, s 176.

Av central betydelse vid både det interna och externa ansvaret, är huruvida åtgärden sker inom eller utom ramen för styrelseledamots eller verkställande direktörs uppdrag. Styrelseledamot eller VD kan åsamka bolaget skada genom åtgärder som han vidtagit såsom tredjeman i förhållande till bolaget och då gäller andra ansvarsförutsättningar. Vid bedömningen huruvida en åtgärd ligger inom eller utom uppdraget skiljer man på åtgärder som konkret anges i aktiebolagslagen eller bolagsordningen och uppgifter som kan hänföras till den faktiska verksamheten som bedrivs i bolaget. Vad gäller åtgärder som anges i aktiebolagslagen eller bolagsordningen uppstår knappast några problem att avgöra om en åtgärd ligger inom uppdraget. Desto svårare kan det vara att avgöra om en åtgärd som rör den faktiska verksamheten skall anses ligga inom uppdraget eller inte. Utgångspunkten här är verksamhetsföremålet som anges i bolagsordningen och faller åtgärden in under verksamhetsföremålet ligger också åtgärden inom uppdraget.¹⁹

2.2.2 Culpaansvaret

En uppsåtligt eller oaktsamt handlande måste föreligga för att styrelseledamot eller VD ansvara för skadan. Bolagsledningen bär alltså ett culpaansvar.²⁰ Så väl positiva handlingar som underlåtenhet att handla kan grunda ett skadeståndsansvar. Någon uttömmande reglering av bolagsledningens skadeståndsansvar finns inte i ABL utan även allmänna skadeståndsrättsliga principer måste beaktas.²¹ Culpaansvaret delas vanligtvis in i en objektiv och en subjektiv sida och för att ett skadeståndsansvar skall kunna åläggas medlem av bolagsledningen måste såväl objektiva som subjektiva ansvarsförutsättningar vara för handen. Till den objektiva sidan hänförs de förutsättningar som kan fastställas utan att man behöver ta hänsyn till skadevållarens individuella egenskaper eller bedöma vad han insett eller bort inse.²² Till den subjektiva sidan hänförs följaktligen de förutsättningar som rör skadevållarens person.²³

¹⁹ Dotevall, s. 37, 188

²⁰ Hellner, s.123.

²¹ Dotevall, s. 44.

²² Hellner, s.101.

2.2.2.1 Objektiva förutsättningar

Till att börja med krävs att styrelseledamoten eller verkställande direktören har försummat sina plikter på ett sådant sätt att skada faktiskt uppkommit och att denna skada drabbat någon annan.²⁴ Något krav på att skadevällaren skall ha uppburit personliga fördelar genom sitt handlande ställs däremot inte.²⁵ Med skada avses ren förmögenhetsskada, dvs. en ekonomiskt mätbar förlust som drabbat skadelidande mot dennes vilja och som inte har samband med person- eller sakskada.²⁶ Jämfört med skadeståndslagens regler innebär 15:1 ABL en utvidgning av ansvaret för rena förmögenhetsskador som normalt bara ersätts om de orsakats genom brott. I motiven till aktiebolagslagen framhålls behovet av särskilda bolagsrättsliga ansvarsregler. Särskilt pekas på skyddet för tredjeman och den allmänna skadeståndsrätten ansågs otillräcklig i det avseendet.²⁷ Vidare följer av allmänna skadeståndsrättsliga principer kravet på kausalsamband mellan handlingen och den inträffade skadan.²⁸ Skulle skadan inträffat oavsett ledamotens försumlighet föreligger ingen kausalitet, och följaktligen inget ansvar. Vidare krävs att skadan är en adekvat följd av handlingen eller underlåtenheten. Genom adekvanskravet prövas styrkan i kausalsambandet och alltför avlägsna eller oväntade följder av en handling utesluts.²⁹

Själva culpabedömningen är i princip objektiv, i stor utsträckning bortses från faktorer som har anknytning till den person vars ansvar är aktuellt.³⁰ Det gäller i första hand att finna en objektiv standard med vilken kan jämföra det handlande som förekommit. I detta avseende ger 15:1 ABL inte någon ledning. Inom skadeståndsrätten har ibland använts abstrakta konstruktioner, såsom bonus pater familias, när den skadeståndsgrundande oaktsamheten skall fastställas.³¹ Att på detta sätt referera till en fiktiv person med vissa tänkta egenskaper är dock något som man inom den moderna skadeståndsrätten i stor utsträckning frångått. Dotevall menar att den här typen av resonemang knappast ger någon ledning när

²³ Dotevall, s. 44.

²⁴ Hellner, s. 101.

²⁵ Dotevall, s. 50-51.

²⁶ 1 kap 2 § SkL

²⁷ SOU 1971:15 s 351, SOU 1995:44

²⁸ Dotevall, s. 47.

²⁹ Dotevall, s. 48.

³⁰ Taxell, s.23.

det skall bedömas huruvida ledamot handlat culpöst, utom möjligen vid uppenbara fall av pliktförsummelse. En tänkbar metod är då att försöka fastställa den grad av aktsamhet som är utmärkande för en viss grupp, såsom styrelseledamöter eller verkställande direktörer i allmänhet. Även denna metod är bristfällig menar Dotevall. Anledningen är att ledamöterna inte utgör någon homogen grupp som det kan ställas några enhetliga krav på eftersom deras uppdrag varierar mellan olika bolag. Istället får i första hand reglerna i ABL och bolagsordningen användas som objektiv standard. En överträdelse av reglerna i ABL och bolagsordningen medför således att culpa anses föreligga. När det gäller ansvaret mot bolaget kan även direktiv från överordnat bolagsorgan, anställningsavtal samt den aktivitets-, vård- och lojalitetsplikt som följer av uppdraget användas som måttstock.³²

2.2.2.2 Subjektiva förutsättningar

Trots att culpabedömningen i hög grad är objektiv när det gäller bolagsledningens ansvar måste även subjektiva faktorer beaktas. Det kan vara omständigheter som rör styrelseledamots och verkställande direktörs personliga egenskaper, såsom deras kunskap och kapacitet i allmänhet. I aktiebolagslagen uppställs endast formella kvalifikationskrav såsom att ledamot inte får vara underårig eller i konkurs.³³ Däremot ställs inga krav avseende styrelsens personliga kvalifikationer. Allmänt anses dock att ledamot inte undgår eller bär ett mindre ansvar pga. att de personliga kvalifikationerna är otillräckliga.³⁴ Uppdraget som styrelseledamot eller verkställande direktör är frivilligt och ledamoten har själv att svara för att han är tillräckligt kvalificerad för uppgiften. Som utgångspunkt förväntas av ledamot att han har kunskaper om innehållet i ABL och bolagsordningen och förstår de normala händelserna i bolagets verksamhet.³⁵ Några särskilda branschkunskaper krävs normalt inte. Däremot kan personer som valts in i styrelsen just pga. av sina specialistkunskaper inom ett område få bära ett strängare ansvar. Det samma gäller de ledamöter som kontinuerligt ägnar sig åt

³¹ Hellner, s. 125.

³² Dotevall, s. 46.

³³ 8:9, 8:27 ABL

³⁴ Dotevall, s. 56

bolagets verksamhet, och därigenom får antas ha en större kännedom om förhållandena i bolaget. Ett bristande engagemang i bolagets verksamhet fritar inte heller ledamot från ansvar. Av den plikt att verksamt agera för bolagets intressen följer också en skyldighet att öva tillsyn över verksamheten. Styrelseledamot som medvetet och regelbundet uteblir från styrelsemötena kan därför få ansvara för de beslut som fattas i hans frånvaro.³⁶

2.3 Bolagets ansvar för bolagsledningens handlingar

När det gäller det externa ansvaret framträder bolaget snarast som skadeståndsskyldigt subjekt och inte som skadeståndsberättigat, vilket är fallet beträffande det interna ansvaret.³⁷ Frågan är då vem som primärt bär ansvaret utåt, bolaget eller bolagsledningen, och är det möjligt att samtidigt ålägga bolaget och dess företrädare att ansvar?

Aktiebolag kan liksom andra rättssubjekt, i egenskap av juridisk person, bli ersättningsskyldigt. En juridisk person kan dock, av förklarliga skäl, inte på egen hand orsaka någon skada utan det krävs att en fysisk person agerar, vilket aktualiserar frågan om ansvar för annans culpa, sk. principalansvar. När det gäller bolagets ansvar för de förvaltande bolagsorganens handlingar, så talar man dock om organansvar. Detta organansvar är inget egentligt principalansvar utan följer direkt av ansvaret för egen culpa.³⁸ Bolagsledningen agerar i sitt uppdrag såsom funktionärer för bolaget och företräder bolaget och dess intressen, vilket motiverar att bolaget självt åläggs ett ansvar.

Hur långt organansvaret sträcker sig i svensk rätt är inte möjligt att svara på. I kontraktsförhållanden är det dock helt klart att det är bolaget som ansvarar mot tredjeman för bolagsledningens försummelser.³⁹ Skadelidande har således bara bolaget att rikta sina anspråk mot. För att bolaget skall ansvara krävs givetvis att bolaget verkligen blivit bundet av rättshandlingen. Bolagets ansvar mot tredjeman

³⁵ Taxell, s. 29

³⁶ Taxell, s. 34-35

³⁷ Taxell, s. 52

³⁸ Prop 1972:5 s 211

regleras inte i ABL utan skadeståndskyldigheten får bedömas utifrån avtalet eller de bestämmelser som är tillämpliga på avtalet, tex. köplagens regler. Med stöd av 15:1 ABL kan bolaget sedan regressvis återkräva av styrelseledamot eller VD vad man tvingats utge.

När det gäller bolagets ansvar utanför kontraktsförhållanden, dvs. det utomobligatoriska ansvaret, så är det en fråga om relationen mellan 15:1 ABL och skadeståndslagens regler. Enligt 2:1 SkL skall den som uppsåtligt eller av vårdslöshet vållar person- eller sakskada ersätta skadan. Detsamma gäller, enligt 2:4 SkL, ren förmögenhetsskada. Bolaget kan enligt dessa allmänna regler i egenskap av juridisk person få ansvara för skador orsakade av bolagsledningen. Ansvaret för rena förmögenhetsskador enligt SkL är dock begränsat till skador orsakade genom brott, vilket inte är fallet med bolagsledningens eget ansvar enligt 15:1 ABL.

Hur långt denna begränsning sträcker sig är dock oklart. Ersättningskrav kan ju riktas mot styrelseledamöterna enligt 15:1 ABL om styrelsen inom ramen för bolagets verksamhet vållar aktieägare eller annan ren förmögenhetsskada genom överträdelse av bestämmelse i aktiebolagslagen. Nial menar att i detta fall kan ersättning endast krävas av ledamöterna och inte av bolaget, då bolagets ansvar är inskränkt till skador som uppkommit genom brott.⁴⁰ I en annan riktning pekar dock rättsfallet RH 1984:28, där bolaget A i samband med ett inlösningsförfarande i bolaget B åtog sig att skicka ett meddelande till aktieägarna i bolaget B. Detta meddelande nådde inte en del aktieägare som därigenom orsakades skada. HovR ansåg att bolaget A bar ett skadeståndsansvar enligt grunderna för 15 kap 1 ABL, då bolaget åtagit sig en uppgift som enligt ABL åvilade styrelsen i bolaget B. Gösta Kedner och Carl Martin Roos anser att rättsfallet tyder på en mer generös inställning vad beträffar bolagets ansvar än vad som tidigare antagits.⁴¹ Rättsläget är som sagt oklart och utgångspunkten bör vara den att bolagets och bolagsledningens ansvar inte sammanfaller när det gäller det utomobligatoriska ansvaret.

³⁹ Dotevall, s.188.

⁴⁰ Nial och Johansson, s. 350-351

⁴¹ Kedner-Roos, del II s. 266.

3 Ansvarsförsäkring

3.1 Skadeståndets och ansvarsförsäkringarnas funktioner

Skadeståndsansvaret som åvilar bolagsledningen har, i likhet med skadestånd i allmänhet, främst en reparativ funktion.⁴² Det ger med andra ord skadelidande en möjlighet att få sina förluster ersatta. I den mån ersättning utgår flyttas förlusten från skadelidande till skadevällaren och skadeståndet kan ses som ett medel för att placera kostnaderna för en skada.⁴³ För den bolagsfunktionär som blir ersättningskyldig kan konsekvenserna bli förödande då redan små misstag kan orsaka betydande skador. Genom att teckna en ansvarsförsäkring som omfattar skadeståndsansvaret kan dock bolagsledningen i viss mån skyddas. Den ovissa risken att någon gång drabbas av ett skadeståndsansvar förvandlas då till en jämn kostnad i form av försäkringspremier. Uppkommer en skada övertar försäkringsgivaren ansvaret för de kostnader som skadevällaren annars själv fått bära. I praktiken kommer då kostnaderna för eventuella skador att slås ut över hela försäkringstagarkollektivet och försäkringarna har på så sätt en pulveriserande effekt på uppkomna förluster.⁴⁴ Möjligheten för skadelidande att få ersättning förbättras också avsevärt om en ansvarsförsäkring finns, då man annars bara har skadevällarens personliga betalningsförmåga att förlita sig på. Ansvarsförsäkringarna hjälper på så sätt till att skadeståndets reparativa funktion tillgodoses.⁴⁵

Ansvarsförsäkringarna för styrelse och VD har tidvis varit ifrågasatta. I en riksdagsmotion från 1987 förordade Lars Leijonborg att rätten att teckna försäkring borde begränsas då det personliga ansvaret luckras upp om det inte är förknippat med ett personligt betalningsansvar.⁴⁶ Detta argument knyter an till skadeståndets preventiva funktion, dvs. att skadeståndsansvaret kan förebygga uppkomsten av skador. Vetskapen om att man kan tvingas utge skadestånd bör

⁴² Dotevall, s. 149.

⁴³ Hellner, s. 38.

⁴⁴ Hellner, s. 40.

⁴⁵ Hellner, s. 183

⁴⁶ Motion 1986/87 L208

leda till att handlingar som kan skapa ersättningsanspråk i möjligaste mån undviks. Den preventiva effekten försvagas dock om ansvarsförsäkring tecknats då skadevällaren inte personligen kommer att bära de ekonomiska konsekvenserna av sina handlingar.⁴⁷ Vilken vikt man skall tillmätta skadeståndets preventiva funktion är omdiskuterat i svensk rättsvetenskap.⁴⁸ Svårigheten ligger i att påvisa att det faktiskt är skadeståndet och inte andra faktorer som verkar avhållande. Dotevall menar att det sannolikt är faktorer som inte är av direkt ekonomisk art, t.ex. risken att bli entledigad från uppdraget och rädslan att det personliga anseendet skall försämrats, som verkar preventivt. Enligt Dotevall finns det därför knappast några avgörande skäl, med avseende på skadeståndets preventiva funktion, att förhindra att försäkring tecknas eller att premien bestrids av bolaget.⁴⁹

3.2 Allmän bakgrund

Ansvarsförsäkring för bolagsledningen är en relativt ny försäkringsform och kommer ursprungligen från England.⁵⁰ Det är dock i USA som försäkringsformen sedan har utvecklats, vilket får ses mot bakgrund av att skadeståndsanspråk och processer mot bolagsledningen är mycket vanliga i USA.⁵¹ När försök att lansera försäkringarna på den svenska marknaden gjordes i början av 1970-talet det visade det sig bland de svenska aktiebolagen inte finnas något större intresse av att vilja försäkra sina bolagsfunktionärer. Även de etablerade försäkringsgivarna intog en avvisande attityd till försäkringsformen. Trygg-Hansa och Skandia lät bara kända kunder teckna försäkring och då bara om man särskilt begärde detta. I viss mån kan ointresset för försäkringsformen förklaras av att processer mot bolagsledningen är och har varit relativt sällsynta här i Sverige. I kölvattnet av de finansskandaler som uppdagades i slutet av 80-talet och början 90-talet har det dock förts ett antal uppmärksammade processer mot såväl bolagsledning som

⁴⁷ Aarum, s. 110.

⁴⁸ Se Hellner s. 41-49.

⁴⁹ Dotevall, s. 149.

⁵⁰ Lloyd's var först med att introducera försäkringsformen 1953. Moberg, NFT 4/1987 s. 306.

⁵¹ Moberg, NFT 4/1987 s. 306. Dotevall, s. 71.

revisorer.⁵² En allt större fokusering kring bolagsledningens agerande och dess ansvar har därför lett till ett ökat intresse för ansvarsförsäkringarna. I dagsläget erbjuder alla de stora försäkringsbolagen någon form av ansvarsförsäkring, oftast som ett tillägg till en redan befintlig företagsförsäkring. På marknaden finns också försäkringsgivare som erbjuder fristående försäkringslösningar.

3.3 Försäkringarnas innehåll

Innehållet i och omfattning av ansvarsförsäkringarna för bolagsledningen bestäms, som vid andra typer av försäkringar, i de försäkringsvillkor som uppställs av försäkringsgivaren. I villkoren anges vem som omfattas av försäkringen, vad försäkringen gäller för och vad som undantas från försäkringen. När det gäller den här typen av professionsansvarsförsäkringar kan man skilja mellan obligatoriska och frivilliga försäkringar. Till den förra kategorin hänförs bl.a ansvarsförsäkring för revisorer som enligt lag krävs för att få bedriva revisorsverksamhet.⁵³ Försäkringsvillkoren skall vara godkända av revisorsnämnden som även ställer krav på visst minimiförsäkringsbelopp.⁵⁴ Ansvarsförsäkringar för styrelse och verkställande direktör är däremot frivilliga, och några krav motsvarande de som ställs på revisorsförsäkringarna finns således inte. Av dess frivillighet följer också en större variation av försäkringsvillkoren mellan olika försäkringsgivare.

Försäkringsbranschen arbetar med vad de kallar ”svenska” och ”internationella” villkor. Av namnet att döma borde de ”svenska” villkoren vara bäst anpassade till svenska förhållanden, men Bergström menar att det snarast är det omvända. De ”svenska” villkoren menar han närmast utgör restriktiva standardprodukter medan de ”internationella” villkoren ofta är breda och helt anpassade till svensk rätt. Skillnaden förklarar han genom försäkringsformens utländska ursprung där de utländska försäkringsgivarna har ägnat större energi åt att behärska bolagsrätten i

⁵² Fermentaaffären är kanske den mest uppmärksammade. Krav riktades här mot både styrelse och revisorer.

⁵³ 19 § lag (1995:528) om revisorer

⁵⁴ RNFS 1997:1 om villkor för revisorers och revisionsbolags verksamhet samt om godkännande, auktorisation och registrering, 15-17 §§

de länder där man erbjuder försäkring.⁵⁵ Jag har inhämtat försäkringsvillkor avseende VD- och styrelseansvarsförsäkring från Skandia, Trygg-Hansa och AIG Europe.⁵⁶ De två förstnämnda får betraktas som ”svenska” villkor medan det sistnämnda utgör exempel på ”internationella” villkor.

3.3.1 Försäkringstagare och försäkrade

Skandias och Trygg-Hansas ansvarsförsäkringar kan bara tecknas som ett tillägg till en redan befintlig företagsförsäkring medan AIG Europe erbjuder en fristående försäkringslösning. Gemensamt för alla tre är dock att det är bolaget som sluter försäkringsavtalet med försäkringsgivaren och står som försäkringstagare, med personerna i bolagsledningen som försäkrade. Försäkringsgivarna ställer normalt som krav att försäkringen tecknas för hela bolagsledningen. Om bara någon eller några i ledningen är försäkrade är risken större att skadelidande riktar sina anspråk mot just dessa personer.⁵⁷

I samtliga villkor anges styrelsen och verkställande direktör, dvs. den formella bolagsledningen, som försäkrade. AIG Europes villkor omfattar också personer i den faktiska ledningen av ett bolags verksamhet. Här anges som försäkrade medlem av direktion eller motsvarande ledningsorgan i koncernen samt andra anställda som kan bli föremål för ett självständigt ledaransvar.⁵⁸ Av Trygg-Hansas villkor framgår uttryckligen att även styrelsesuppleanter och vice verkställande direktör är försäkrade, vilket torde vara ett förtydligande med tanke på att försäkringsgivarna vill ha samtliga ledamöter som försäkrade. När suppleant tjänstgör i styrelsen är han enligt 8 kap 2 § ABL i alla avseende likställd med ordinarie ledamot. Styrelsesuppleanterna bär således ett ansvar fullt ut vid inträde i ordinarie ledamots ställe, vilket även gäller vice verkställande direktör.⁵⁹ De försäkringar som endast anger styrelse och VD torde därför även omfatta

⁵⁵ Bergström, NFT 3/1996 s 270

⁵⁶ Skandia, VD/Styrelseansvar försäkringsvillkor AF63:1 gällande från 1988-03-01, Trygg-Hansa, Villkor ansvarsförsäkring för VD och styrelse gällande från 1998, AIG Europe, VD- och styrelseansvarsförsäkring BusinessGuard 98:04/2

⁵⁷ Normann Aarum, s. 100

⁵⁸ AIG Europes villkor p. 1.1

⁵⁹ Dotevall, s. 42

suppleanter och vice verkställande direktör vid inträde i ordinarie ledamots frånvaro.

I koncernförhållanden är det inte nödvändigt att varje enskilt bolag tecknar en ansvarsförsäkring för sin egen bolagsledning då försäkringarna, utifrån villkorens koncerndefinitioner, även omfattar ledningen i försäkringstagarens dotterbolag. Vidast utformning har AIG Europas villkor som i stort sett följer den koncerndefinition som ges i 1 kap 5 § ABL.⁶⁰ Dessa villkor täcker även i vissa fall ledningsansvar utanför koncernen, då även sk. intresseföretag omfattas. Bolag i vilket koncernen äger eller kontrollerar mellan 20% och 50% av aktiekapitalet eller rösterna betecknas som intresseföretag. Detsamma gäller stiftelser utan vinstsyfte och ideella föreningar samt andra bolag och verksamheter enligt särskilt tillägg till försäkringsavtalet.⁶¹

3.3.2 Vad omfattas av försäkringen?

Försäkringarna har också olika geografisk omfattning. AIG:s försäkring täcker krav framställda var som helst i världen. Skandia har valt att undanta Nordamerika medan Trygg-Hansa begränsar sin försäkring till att bara omfatta krav som skall prövas av domstol i Norden. Försäkringarna täcker således i varierande omfattning även bolagsledningens ansvar enligt utländsk rätt. I det här avsnittet begränsar jag mig till att undersöka vilket ansvar som omfattas enligt svensk rätt.

Ansvarsförsäkringarna syftar till att täcka olika ersättningsanspråk riktade mot de personer som omfattas av försäkringen. Samtliga försäkringar täcker skadeståndsanspråk som grundar sig på fel eller försummelse vid fullgörande av det uppdrag som försäkrad har i bolaget. Försäkringarna ersätter inte bara själva skadeståndet utan även utrednings- och förhandlingskostnader samt rättegångskostnader i den mån dessa inte kan utkrävas av annan. När det gäller

⁶⁰ AIG Europas villkor p. 1.2. De två andra försäkringarna omfattar bara bolag där försäkringstagaren genom ägande innehar mer än 50% av rösterna. Skandias villkor p. 17.1.1-17.1.3, och Trygg-Hansas villkor p. 6.8.15

skadeståndsanspråk begränsas dock försäkringarna till att endast omfatta anspråk avseende ren förmögenhetsskada. I Trygg-Hansas villkor anges att försäkringen täcker ansvar för förmögenhetsskada. Av begreppsdefinitionen framgår dock att det är ekonomisk skada som uppkommit utan samband med person- eller sakskada, dvs. ren förmögenhetsskada, som avses. Utgångspunkten är således att ansvaret som åvilar VD och styrelseledamöterna enligt 15 kap 1 § ABL täcks av försäkringarna. Ett generellt undantag görs dock i samtliga försäkringar för skador som orsakats uppsåtligen eller där man uppsåtligen överträtt lag, förordning eller myndighets föreskrifter och beslut undantas i samtliga villkor. I AIG:s villkor har man förvisso valt en annan formulering av undantaget, men innebörden är den samma.⁶²

Trygg-Hansas försäkring omfattar också ersättningsanspråk grundat på personligt betalningsansvar enligt aktiebolagslagens bestämmelser eller motsvarande utländsk associationsrättslig lagstiftning.⁶³ Det som försäkringen avser att täcka torde vara det personliga betalningsansvar som styrelseledamöterna, enligt 13 kap 2 § 4 st ABL, kan åläggas för bolagets förpliktelser när grund för tvångslikvidation föreligger. Denna rättsföljd inträder om ledamöterna inte fullgör vad som åligger dem enligt 13 kap 2 § 1 st ABL. Även andra som med vetskap om denna underlåtenhet handlar på bolagets vägnar svarar solidariskt för de förpliktelser som uppkommer. Den krets som i praktiken kan komma i fråga är verkställande direktör och hans närmaste medarbetare.⁶⁴ Även AIG:s villkor synes täcka detta personliga betalningsansvar, då försäkringen också omfattar personligt ansvar för koncernens skulder.⁶⁵

Som jag tidigare nämnt omfattar AIG:s försäkring även personer som ingår i den faktiska ledningen av bolagets verksamhet. I fråga om dessa personers ansvar får detta bedömas utifrån andra ansvarsregler än de i 15 kap. ABL beroende på om de står i ett uppdrags- eller anställningsförhållande till bolaget. Rör det sig om ett uppdragsförhållande får detta bedömas utifrån ansvarsreglerna för uppdragstagare

⁶¹ AIG Europes villkor p. 5.2.1-5.2.4. Försäkringen är dock subsidiär i förhållande till annan ansvarsförsäkring tecknad av intresseföretaget.

⁶² Försäkringen gäller inte för krav där försäkrad faktiskt uppsåtligen begått rättsstridig handling.

⁶³ Trygg-Hansas villkor p. 6.8.15.

⁶⁴ Kedner-Roos, del 2 s. 165.

⁶⁵ AIG Europes villkor p. 4.1.

i 18:3 HB och 25§ AvtL.⁶⁶ Är personen i fråga istället att betrakta som arbetstagare tillämpas skadeståndslagens regler kring arbetstagarens respektive arbetsgivarens ansvar.⁶⁷ I svensk rätt är dock arbetstagares ansvar för fel och försummelse i tjänsten begränsat till fall där ”synnerliga skäl” motiverar ett personligt ansvar.⁶⁸ Här skall förvisso arbetstagarens ställning vägas in, men vanligtvis är det bolaget i egenskap av arbetsgivare som får bära ett principalansvar, vilket inte omfattas av försäkringen. Trots detta kan försäkringarna ha en funktion att fylla eftersom den formella ledningen har en plikt övervaka verksamheten.⁶⁹ Om då bolaget i praktiken leds av personer som inte har ställning som bolagsorgan kan styrelse och VD, p.g.a. bristande tillsyn, få ansvara för den skada som dessa personer orsakar bolaget.⁷⁰ Ett ansvar som omfattas av försäkringen.

I Trygg-Hansas villkor undantar man uttryckligen skada orsakad genom brottslig handling.⁷¹ Något motsvarande undantag görs inte i de andra villkoren, vilket innebär att rena förmögenhetsskador orsakade genom brott kan komma att ersättas ur försäkringen. Trygg-Hansas försäkring ersätter dock rättegångskostnader vid brottmål om åtalet ogillas och rättegångskostnaderna inte ersätts av annan. Det samma gäller enligt Skandias villkor vid uppsåtliga brott.⁷² Av någon outgrundlig anledning stadgas det särskilt i Skandias villkor, att krav som grundas på ärekränkning, dvs. förtal och förolämpning, undantas. Då det rör sig om uppsåtliga brott faller detta utanför försäkringen redan på den grunden.

3.3.3 Begränsningar av försäkringens omfattning

Försäkringsgivarnas åtaganden begränsas på en rad olika sätt. Av villkoren framgår som jag beskrivit vem som omfattas av försäkringen, vad försäkringen gäller för och var någonstans den gäller, vilket ger en generell begränsning av försäkringsgivarens ansvar. Även ekonomiskt begränsas ansvaret.

⁶⁶ Dotevall, s. 39.

⁶⁷ 2:4, 4:1 SkL

⁶⁸ 4 kap 1 § SkL

⁶⁹ Se avsnitt 2.2.2.2

⁷⁰ Dotevall, s. 39

⁷¹ Trygg-Hansas villkor p. 6.8.10.4.

Försäkringsbeloppet sätter ett tak för hur mycket som kan utgå ur försäkringen och självriskan gör att försäkringsgivaren inte kommer att belastas med kostnader för mindre skador. Villkoren innehåller också uttryckliga undantag från försäkringens omfattning och det är upp till försäkringsgivarna att avgöra vilka skadeståndsrisker man vill täcka.

Situationer där bolagsledningen på ett eller annat sätt uppburit personliga fördelar undantas i samtliga villkor. Varken Trygg-Hansas eller Skandias försäkringar omfattar krav som grundar sig på eller är en följd av att försäkrad erhållit/mottagit otillåten ersättning. I Trygg-Hansas villkor anges även otillåten förmån eller annan vinning. AIG:s undantag är något vidare. Försäkringen gäller inte för krav som grundar sig på eller är en följd av att försäkrad faktiskt har uppnått personlig vinning som försäkrad inte varit berättigad till.⁷³ Detta undantag knyter an till situationer där bolagsledningen brutit mot sin vård- och lojalitetsplikt och skaffat sig fördelar på bolagets bekostnad.⁷⁴

Andra typer av undantag som återkommer i försäkringsvillkoren gäller krav avseende böter, viten, avgifter och skatter. Även vissa typer av skadestånd undantas. Det gäller då sk. punitive- och exemplary damages, vilket är förhöjt skadestånd som kan utdömas utöver det skadestånd som svarar mot den faktiska skadan. Den här typen av skadestånd har således ingen reparativ funktion utan syftet är att uppnå en preventiv effekt.⁷⁵ Vidare undantas vissa ersättningsanspråk som kan hänföras till skador som är underkastade ett strängt skadeståndsansvar, såsom miljö- och atomskador. AIG har här valt att endast undanta krav framställda i eller i enlighet med gällande rätt i USA.

Försäkringens omfattning kan också begränsas genom att undanta krav från vissa skadelidande. Samtliga villkor undantar krav från annan försäkrad, vilket innebär att styrelseledamots krav mot annan ledamot eller VD inte täcks av försäkringen. Skandias försäkring begränsas ytterligare då man även anger försäkringstagaren,

⁷² Skandias villkor p. 5.1.3. Trygg-Hansas villkor p. 6.8.10.4.

⁷³ Trygg-Hansas villkor p. 6.8.10.4. AIG Europes villkor p. 6.1.

⁷⁴ Normann Aarum, s. 105

⁷⁵ Punitive- och exemplary damages kan närmast översättas som straff- och avskräckningsskadestånd.

dvs. bolaget, som försäkrad,⁷⁶ vilket innebär att bolagets krav mot den egna ledningen inte täcks av försäkringen. Ansvar mot bolaget är ju vidare än mot tredjeman, och de flesta krav riktade mot bolagsledningen torde komma från det egna bolaget.⁷⁷ I detta avseende står bolagsledningen utan försäkringsskydd och bolaget har bara ledamöternas personliga betalningsförmåga att förlita sig på. Försäkringar som är utformade på detta sätt är således av begränsat värde för såväl bolagsledning som bolag

Ett annat intressant undantag som bara görs i Skandias villkor är att krav från enskild aktieägare som ensam eller tillsammans med närstående intressen innehar en röstandel överstigande 20 % inte heller omfattas. Tanken bakom detta undantag torde vara att aktieägare med en så stor aktiepost normalt har betydande möjligheter att själv påverka bolagets verksamhet och de beslut som fattas av ledningen.⁷⁸ Möjligtvis är det samma tanke som ligger till grund för att undanta krav från det egna bolaget. Aktieägarna kan vid bolagsstämman bevaka sina samfälliga intressen, dvs. bolagets intressen, genom att lämna direktiv och anvisningar till bolagsledningen och på så sätt styra verksamheten.

3.3.4 Ansvarsbegränsande principer

Ansvarsförsäkringarna för styrelse och verkställande direktör är utformade enligt ”claims made” -principen, vilket innebär att försäkringen måste vara i kraft vid den tidpunkt då krav framställs mot försäkrad. Traditionellt har ansvarsförsäkringar ofta utformats enligt orsakande-principen, dvs. försäkringen måste varit i kraft vid den tidpunkt skadan orsakades för att ersättning skall kunna utgå.⁷⁹ ”Claims made” -principen ger då försäkringsgivarna en möjlighet att klippa av ansvaret bakåt i tiden, vilket verkar till nackdel för såväl försäkrade som skadelidande. Den begränsning som ”claims made” -principen innebär har dock liten betydelse under ett löpande försäkringsförhållande. Det är ju först när försäkringen sägs upp som skyddet försvinner. Vanligtvis innehåller också

⁷⁶ Skandias villkor p. 17.1.1-17.1.3

⁷⁷ Lindberg, NFT 1/96 s. 40

⁷⁸ Moberg, NFT 4/1987, s. 311. Normann Aarum, s. 103

⁷⁹ Bergström, NFT 3/96 s. 270

villkoren ett sk. efteranmälningsskydd, vilket innebär att försäkringen under en upptäcktsperiod efter försäkringstidens utgång ändå ger ett skydd mot krav som framställs pga. handling eller underlåtenhet som företagits innan försäkringen upphörde.⁸⁰

3.4 Sammanfattning

Försäkringsvillkoren uppvisar en relativt stor variation mellan de olika försäkringsgivarna. Gemensamt är dock att de avser att skydda styrelse och VD från de skadeståndskrav som kan riktas mot dem i deras uppdrag. En och samma försäkring kan komma att omfatta ett stort antal personer då försäkringarna även gäller för bolagsledningarna i dotterbolag och dotterdotterbolag. Av samtliga villkor framgår att det är krav pga. ren förmögenhetsskada som avses. Ansvaret enligt 15:1 ABL omfattas således av försäkringarna, med undantag för uppsåtliga skador. I de fall där bolagsledningen inte bara har orsakat skada utan dessutom erhållit en personlig vinning undantas dock på olika sätt i samtliga villkor.

Av de försäkringsvillkor som jag har tagit del av har AIG:s villkor den bredaste omfattningen. Försäkringen gäller inte bara för styrelse och VD utan även för personer i den faktiska bolagsledningen. Såväl skadeståndskrav som krav pga. ett personligt ansvar bolagets förpliktelser omfattas. Villkoren omfattar även ren förmögenhetsskada genom brott. Försäkringen begränsas inte heller geografiskt utan gäller krav framställda var som helst i världen. Både Trygg-Hansas och Skandias försäkringar är betydligt mer begränsade. Trygg-Hansas villkor omfattar förvisso både skadeståndkrav och krav pga. ett personligt betalningsansvar, men gäller bara krav som skall prövas i Norden. Utanför försäkringen faller också rena förmögenhetsskador genom brott. Skandias försäkring gäller bara skadeståndskrav mot styrelse och VD. Detta villkor är dessutom utformat på ett sådant sätt att bolagets krav mot ledningen inte omfattas av försäkringen. Skandias villkor

⁸⁰ Skandias försäkring innehåller dock inte något efteranmälningsskydd. Enligt p. 6.8.3.2 gäller Trygg-Hansas efteranmälningsskydd under en period på 12 månader om försäkringsgivaren säger upp säger upp försäkringen i förtid eller vägrar förnyelse. Försäkringstagaren eller försäkrad måste dock begära efteranmälningsskydd. Det efteranmälningsskydd som AIG gäller bara mot erläggande av viss premie. Under vissa förutsättningar kan upptäcktsperioden vara upp till 36 mån. AIG Europes villkor p. 5.1.1-5.1.2.

innehåller också fler undantag, varav en del är svåra att motivera, såsom undantaget för krav som grundar sig på ärekränkning.

4 Ansvarsförsäkringarna ur ett bolagsrättsligt perspektiv

Aktiebolagslagen ställer inte upp några direkta hinder mot att ansvarsförsäkringar tecknas eller att premierna betalas av bolaget.⁸¹ Det finns inte heller några regler som hindrar att bolagsledningens arvoden utgår i annan form än kontanta medel. I princip skall arvoden behandlas lika oavsett om de utgår kontant eller i natura.⁸² Delade meningar råder dock i bolagsrättslig doktrin huruvida ansvarsförsäkringarna skall ses som en del av bolagsledningens arvode om bolaget tecknar försäkring och bestrider premien. Problemet är att försäkringarna ligger i gränsområdet mellan arvode och utbetalningar som i förhållande till bolagsledningen sker enbart i bolagets intresse.⁸³

Det som diskuteras i slutändan handlar om, är vilket bolagsorgan som har kompetens att besluta om försäkring. VD bör inte ha kompetens att fatta beslut om försäkring då detta knappast kan anses ingå i den löpande förvaltningen.⁸⁴ Frågan blir då om styrelsen själva kan fatta beslut eller om detta stoppas av jävsreglerna, så att beslut istället måste fattas av bolagsstämman. Enligt 8:20 p.2 ABL får nämligen styrelseledamoten inte handlägga frågor om avtal där ledamoten har ett väsentligt intresse som kan strida mot bolagets, t.ex. frågor om styrelsens arvode. Om då försäkringarna ses som en del av arvodet skall beslut om att teckna försäkring och bestrida premien tas av samma bolagsorgan som beslutar om kontantarvodet, dvs. bolagsstämman.

Kristin Normann Aarum menar att man möjligtvis kan utgå från att försäkringarna kan ses som en del av arvodet på så sätt att arvodet blivit högre om inte försäkring tecknats.⁸⁵ Även Dotevall synes dela denna åsikt och menar att beslut om försäkring troligtvis bör fattas av stämman. Svante Johansson är däremot av den

⁸¹ Dotevall, s. 149.

⁸² Johansson, s. 342

⁸³ Johansson, s. 342

⁸⁴ Dotevall, s. 149

åsikten att jävsreglerna inte hindrar att beslut om försäkring tas av styrelsen själva. Han menar att det förvisso är uppenbart att styrelsen har ett intresse av att försäkring tecknas och att intresset inte sällan torde betraktas som väsentligt då alternativet är att ledamöterna själva bestrider premierna eller personligen får stå för eventuellt skadestånd. Detta måste dock ställas mot de bolagsintressen som en ansvarsförsäkring aktualiserar. Förekomsten av ansvarsförsäkring torde främja rekryteringen av kompetenta ledamöter och dessutom får bolaget en större möjlighet att faktiskt få en skada ersatt. I dessa frågor finns inte någon motsättning mellan bolagets och ledamöternas intressen, menar Johansson. Att utgifterna hålls nere ligger givetvis också i bolagets intresse, men ett beslut från bolagets sida att inte teckna försäkring behöver inte nödvändigtvis innebära en besparing då det kan antas att krav kommer att ställas på ökat arvode för att täcka försäkringspremierna. Johansson konstaterar också att det kan finnas ett intresse från bolagets sida att skadeståndets preventiva effekt upprätthålls. Han menar att detta är det enda argument som odelat talar för att jävsreglerna skall tillämpas. Som jag tidigare sagt är det dock osäkert vilken vikt preventionen skall tillmätas då det finns andra faktorer som kan verka preventivt på samma sätt som skadeståndsreglerna, något som Johansson också påpekar.⁸⁶ Vid en samlad bedömning finner Johansson att bolagets och ledningens intressen sammanfaller i så stor utsträckning att en tillämpning av jävsreglerna inte bör aktualiseras. Slutsatsen blir således att Johansson inte anser att försäkringarna skall ses som en del av arvodet.⁸⁷

Sammanfattningsvis kan konstateras att det är osäkert huruvida ansvarsförsäkringarna skall ses som en del av bolagsledningens arvode, och då måste beslutas av bolagsstämman, eller om det är en sådan åtgärd som kan beslutas av styrelsen enligt 8:6 1 st ABL. Båda uppfattningarna finns som sagt företrädda i aktiebolagsrättslig doktrin. Frågan är om inte detta snarast är teoretiskt problem än ett praktiskt då beslut om försäkring i vissa bolag med självklarhet tas av styrelsen, medan i andra bolag fattas beslutet med samma självklarhet av stämman.⁸⁸

⁸⁵ Normann Aarum, s. 110

⁸⁶ Se avsnitt 3.1

⁸⁷ Johansson, s. 344

⁸⁸ Johansson, s. 344

5 Ansvarsförsäkringarna i skatterättsligt hänseende

5.1 Inledning

I mitten av 1980-talet planerade en försäkringsgivare att på den danska marknaden introducera en ansvarsförsäkring för styrelse och direktionsmedlemmar. Försäkringen var tänkt att täcka delar av det skadeståndsansvar som åvilar styrelse och direktion enligt dansk aktiebolagsrätt.⁸⁹ Inför introduktionen begärdes förhandsbesked i ett antal frågor rörande den skatterättsliga behandlingen av försäkringarna.⁹⁰ Försäkringsgivaren undrade bla. om försäkringspremien utgjorde en avdragsgill kostnad för de styrelse- eller direktionsmedlemmar som själv bestred premien. Vidare undrade man om premien var avdragsgill för bolaget, om bolaget istället betalade premien, samt om detta upplägg skulle innebära några skattekonsekvenser för styrelse- och direktionsmedlemmarna. Ligningsrådet, som hade att ta ställning till dessa frågor, menade att:

”Riskoen for bestyrelses-/direktionsmedlemmers handlinger bæres i normale tilfælde af selskabet. Kun i ekstraordnære tilfælde, hvor bestyrelses-/direktionsmedlemmet har handlet uforsvarligt, er forholdet selvstændigt erstatningspådragende for denne. Anvendelseområdet for forsikringen er således de tilfælde, hvor der optår tap som følge af bestyrelses-/direktionsmedlemmers handlingar eller undladelser der ligger uden for området af naturlige driftsmæssige dispositioner.”

Mot bakgrund av detta ansåg Ligningsrådet att premiekostnaden inte anknöt till en med uppdraget som styrelse eller direktionsmedlem naturlig risk, och skulle då ses som en kostnad utan koppling till intäkternas förvärvande, vilket ledde till slutsatsen att någon avdragsrätt inte förelåg för de styrelse- eller direktionsmedlemmar som själva bestred kostnaden. Om bolaget däremot stod för premiekostnaden så var den avdragsgill såsom en lönekostnad. För styrelse- och direktionsmedlemmarna skulle detta ses som ”et lønaccessorium” och tas upp till beskattning.

⁸⁹ Enligt 51 § DABL kan flera personer vara ledamöter av direktionen och samtidigt inta ställningen som verkställande direktörer, något som inte är möjligt i Sverige. Styrelse- och direktionsmedlemmarna bär, på samma sätt som i svensk rätt, ett culpaansvar enligt XX § DABL.

De frågor som försäkringsgivaren ville ha svar på äger även relevans sett ur svenska förhållanden. Här i Sverige har dock varken skattemyndighet eller domstol tagit ställning till hur försäkringarna skall behandlas skatterättsligt och svaren behöver nödvändigtvis inte bli de samma. Så som försäkringarna erbjuds på den svenska marknaden, där bolaget tecknar försäkringen och bestrider premierna, blir den primära frågan om detta upplägg skall ses som en del av ersättningen till bolagsledningen, dvs. om försäkringarna utgör en skattepliktig förmån, med skattekonsekvenser för såväl den enskilda ledamoten som för bolaget, eller om premiekostnaden är en kostnad som bara rör bolaget. Inte heller i beskattningshänseende är gränsen helt klar, mellan vad som kan ses som en del av arvudet och utbetalningar som i förhållande till bolagsledningen sker enbart i bolagets intresse.

Rent praktiskt saknas möjlighet för de enskilda ledamöterna att på egen hand teckna försäkring, men frågan om premien är en avdragsgill kostnad för den ledamot som själv bekostar försäkringen, är ändå av största intresse. Frågan är i vilken mån reglerna om avdrag för kostnader i tjänsten är samordnade med reglerna kring förmånsbeskattningen, på så sätt att det som är avdragsgillt i tjänst *inte* utgör en skattepliktig förmån om arbetsgivaren istället bestrider kostnaden?

5.2 Likformighet och neutralitet

Allt sedan KL:s tillkomst har två grundsatser gällt i fråga om beskattningen av sk. naturaförmåner, dvs. förmåner i som utgått i annat än kontanter. För det första skall naturaförmånerna likställas med kontant ersättning och för det andra skall förmånerna värderas till ortens pris, dvs. marknadsvärdet. Dessa grundsatser anknyter till önskemålen om en likformig och neutral beskattning. Skattesystemet skall i möjligaste mån, utformas på ett sådant sätt att en rättvis och likformig beskattning uppnås. Skattskyldiga i samma ekonomiska och sociala situation skall beskattas på samma sätt. Inkomster som ekonomiskt är likvärdiga skall behandlas

⁹⁰ TFS 17/11 1986

på samma sätt oavsett inkomstens form.⁹¹ För att uppnå det överordnade rättvisebegreppet likformighet, krävs att skattereglerna är neutrala i förhållande till olika handlingsalternativ. Reglerna skall inte påverka den skattskyldiges handlande, ex. vis när det gäller val av företagsform, kapitalplaceringsalternativ eller som i det här fallet valet mellan kontantlön och naturaförmåner. En skattemässig undervärdering av naturaförmånerna leder med stor sannolikhet till att man väljer dessa istället för kontantlön, vilket inte är önskvärt ur ett samhällsekonomiskt perspektiv.⁹²

5.3 Reglerna kring förmånsbeskattningen

Inkomstslaget tjänst regleras huvudsakligen i 31-34 §§ KL. Till inkomstslaget hänförs inkomster från anställning, uppdrag och annan inkomstgivande verksamhet av varaktig eller tillfällig natur, under förutsättning att beskattning inte skall ske i något av de andra inkomstlagen näringsverksamhet och kapital.⁹³ RR har i två relativt färska rättsfall fått ta ställning till frågan huruvida bolagsledningens inkomster skall beskattas i tjänst eller näringsverksamhet.⁹⁴ Enligt RR får uppdraget som ledamot normalt anses vara av personlig natur och därför hänförligt till tjänst. Uppdraget uppfyller således inte den grad av självständighet gentemot arbets- eller uppdragsgivaren som krävs för näringsverksamhet skall anses föreligga, vilket följdriktigt leder till att inkomsterna beskattas i inkomstslaget tjänst.⁹⁵ Ingår uppdraget som ledamot i ett särskilt avgränsat saneringsuppdrag kan det undantagsvis anses vara hänförligt till näringsverksamhet, utövat av det konsultföretag som ställt ledamoten till förfogande.⁹⁶

I 32 § 1 mom. KL anges vad som utgör intäkt av tjänst. Av punkten a) framgår att avlöning, arvode, kostnadsersättning samt annan förmån i pengar, bostad eller

⁹¹ Johansson och Rabe, s. 42

⁹² Lodin m.fl., s. 36

⁹³ 31 § KL. Utanför inkomstslaget hamnar även de intäkter som enligt 19 § KL är särskilt undantagna från skatteplikt.

⁹⁴ RÅ 1993 ref. 55, RÅ 1993 ref. 104

⁹⁵ Se 21 § KL

⁹⁶ RÅ 1993 ref. 104. Om de praktiska problem RR:s ställningstagande medför, och om den kritik som riktats mot dessa avgöranden, se bla. Rabe i SN 1994 s. 341 och Nyquist i SN 1994 s. 189

annat som utgått för tjänsten, är intäkt av tjänst. Huvudregeln är således ganska enkel, alla typer av ersättningar som har ett samband med tjänsten är i princip skattepliktiga, oavsett om ersättningen utgår i kontanter eller på annat sätt. Fri bostad anges som ett exempel på en förmån som utgått i annat än pengar, vilket även förtydligas i anvisningarna till paragrafen.⁹⁷ I anvisningarna ges fler konkreta exempel. Såsom intäkt av tjänst skall upptas värdet av fria resor, skatter och *försäkringar* o.d., som arbetsgivaren betalt för den anställdes räkning eller den anställda annars åtnjutit, stadgas det i 32 § anv.p. 3 3 st. KL.⁹⁸ Fri försäkring avseende reseskydd under tjänsteresa är dock särskilt undantaget från skatteplikt. Det samma gäller arbetsgivarens kostnader för anställdas pensionsförsäkring.⁹⁹

Från huvudregeln om skatteplikt undantas ytterligare ett antal förmåner. Sk. personalvårdsförmåner, dvs. förmåner av mindre värde som inte utgör direkt ersättning för utfört arbete utan syftar till att skapa trivsel i arbetet eller liknande, undantas från beskattning enligt 32 § 3 e mom. KL. Såsom exempel på personalvårdsförmåner anges i 32 § anv. p 3 b förfriskningar och annan enklare förtäring eller möjlighet till enklare motion och friskvård. Beträffande personalvårdsförmånerna krävs att de skall rikta sig till all personal och de får inte bytas ut mot kontanter. Rabatter eller förmåner som den anställda får åtnjuta utanför arbetsplatsen mot betalning med kupong eller liknande räknas inte som personalvårdsförmån.¹⁰⁰

Övriga skattefria förmåner regleras i 32 § 3 a-d och f-h mom. KL. Från beskattning undantas under vissa förutsättningar fri gruppliv- och gruppsjukförsäkring, fri hälso- och sjukvård, fria arbetskläder, datorutrustning för privat bruk, gåvor av mindre värde samt vissa rabatter. Sveriges statsminister beskattas inte heller för förmånen av fri bostad när det gäller de bostäder som är förenade med tjänsten. Undantaget i 32 § 3c mom. 1 st. KL rör varor eller tjänster som den anställda erhåller av arbetsgivaren och som helt eller delvis har karaktär

⁹⁷ Detta preciseras sedan i 32 § anv. p. 3 1 st. KL

⁹⁸ Tidigare framgick att uppräknningen av fria resor, skatter och försäkringar endast utgör en exemplifiering av vad som skall tas upp som intäkt

⁹⁹ 32 § anv. p. 3 4 st. KL

¹⁰⁰ 32 § 3e mom. KL

av arbetsredskap.¹⁰¹ För att varan eller tjänsten skall vara skattefri krävs att förmånen är av väsentlig betydelse för utförandet av arbetsuppgifterna.

5.3.1 Tidpunkten för beskattning

Vid inkomstbeskattningen har man av praktiska skäl valt att beskatta varje års inkomster för sig.¹⁰² Man talar här om beskattningsårets slutenhet. Inkomstredovisningen sker utifrån olika redovisningssätt beroende på om det rör sig om inkomst av näringsverksamhet eller av tjänst. I näringsverksamhet skall inkomsten i princip beräknas enligt bokföringsmässiga grunder.¹⁰³ Med detta avses att intäkter respektive kostnader skall redovisas det år till vilket de kan hänföras eller belöper. I inkomstslaget tjänst tillämpas i stället kontantprincipen, dvs. intäkter skall beskattas det beskattningsår de åtnjuts och avdrag för utgifter medges det år de betalats.¹⁰⁴ När det gäller kontanta ersättningar anses dessa ha åtnjuts redan när de är tillgängliga för lyftning. Skatteplikt inträder således när den skattskyldige har möjlighet att disponera över intäkten. I fråga om naturaförmåner gäller att förmånen skall ha kommit den skattskyldige till godo.¹⁰⁵ Enbart möjligheten att utnyttja en förmån är inte tillräckligt för att skattskyldighet skall inträda, utan den skall ha åtnjuts. Det krävs således att förmånen individualiseras genom ett faktiskt utnyttjande.¹⁰⁶ Detta kan ske antingen genom att arbetsgivaren betalar förmånen för den anställdes räkning eller att den skattskyldige på annat sätt åtnjuter förmånen.¹⁰⁷

Om ansvarsförsäkringarna skall ses som en skattepliktig förmån, torde alltså skattskyldighet för ledamöterna inträda när bolaget bestrider premiekostnaden. Detta bör gälla åtminstone i fråga om de ordinarie ledamöterna. Däremot är det mer tveksamt i fråga om styrelsesuppleanterna och vice VD. Av vissa försäkringsvillkor framgår uttryckligen att såväl suppleanter som vice VD omfattas av försäkringen. Som jag tidigare nämnt finns skäl att anta att så är fallet

¹⁰¹ RSV:s handledning 1999 års taxering

¹⁰² Lodin m.fl., s. 93

¹⁰³ 24 § KL

¹⁰⁴ 41 § 2 st. KL

¹⁰⁵ 41 § anv. p4. KL

¹⁰⁶ Se bla. RÅ 1992 ref. 108

¹⁰⁷ 32 § anv. p3. KL

även om det inte uttryckligen framgår av villkoren.¹⁰⁸ Försäkringen som sådan fyller sin funktion först vid inträde i ordinarie ledamots ställe. Innan dess bär suppleanterna inget ansvar och kan därför knappast anses ha åtnjutit försäkringen. Skattskyldighet för styrelsesuppleant eller vice VD bör därför föreligga först vid tjänstgöring i ordinarie ledamots frånvaro.

5.3.2 Värdering av förmåner

För att en neutral inkomstbeskattning skall uppnås krävs att alla typer av ersättningar för utförda arbetsprestationer beskattas likformigt, oavsett i vilken form ersättningen utgår. Detta kräver att intäkterna kan beräknas på ett sätt som motsvarar deras verkliga värde. När det gäller lön, arvode och andra former av kontantersättningar utgör värderingen inget problem. Har förmånen utgått i annat än kontanter måste dock någon form av uppskattning av förmånens värde ske.

Reglerna kring värderingen av förmåner återfinns i 42 § KL med tillhörande anvisningspunkter. Huvudregeln är att förmånerna skall värderas till marknadsvärdet. Med marknadsvärdet avses det pris som betalas på orten, dvs. det pris den anställde själv hade fått betala, om han själv införskaffat för förmånen på den allmänna marknaden.¹⁰⁹ Det är en objektiv värdering av förmånen som eftersträvas och som huvudregel skall hänsyn inte tas till subjektiva faktorer såsom den skattskyldiges ekonomiska eller sociala situation.¹¹⁰ Från huvudregeln om marknadsvärdering görs vissa undantag. Bil- och kostförmåner värderas utifrån fastställda schabloner, vilket i det enskilda fallet ofta inte kommer att motsvara det verkliga värdet av förmånen.¹¹¹ Om den anställde betalar för att erhålla förmånen skall förmånsvärdet sättas ned med motsvarande belopp.¹¹² För att den anställde skall anses betalt för förmånen krävs att betalning skett med beskattade medel, antingen genom att den anställde själv betalar arbetsgivaren eller att arbetsgivaren gör avdrag på nettolönen. En minskning av den kontanta

¹⁰⁸ Se ovan avsnitt 3.3.1

¹⁰⁹ 42 § anv. p 1. 3 st. KL

¹¹⁰ Se RÅ 1996 ref. 75

¹¹¹ 42 § anv. p 2. och 3. KL

¹¹² 42 § anv. p 4. KL

bruttolönen eller att den anställde avstår från en löneökning för att i stället erhålla förmånen innebär således inte att den anställde anses ha betalt för förmånen.¹¹³

I samband med skattereformen gjordes även en översyn av värderingsreglerna med syfte att uppnå en mer likformig beskattning samt en breddad beskattning av löneförmåner.¹¹⁴ I kommitténs betänkande konstateras att regeln om marknadsvärdering naturligen borde leda till att förmånerna varken över- eller undervärderas, men att i praktiken sker ofta undervärderingar. Orsaken till detta kunde bl. a. bero på svårigheten att fastställa ett odiskutabelt marknadsvärde, och att vissa subjektiva inslag kom att inverka på värderingen i enskilda fall. Bland de alternativa värderingsmetoder som diskuterades var preventiva värderingsregler, vilket skulle innebära en allmän uppvärdering av förmånsvärdena. Andra alternativ skulle vara begränsad avdragsrätt för företagen samt en värdering utifrån företagets kostnader dock lägst marknadsvärdet. Man konstaterade dock att samtliga metoder skulle medföra olika komplikationer och att regeln om marknadsvärdering därför även fortsättningsvis skulle gälla oförändrad.¹¹⁵

5.4 Lagstiftarens syn på försäkringars skatteplikt

Så här långt kan således konstateras att alla typer av ersättningar som utgår på grund av utfört arbete eller prestation som huvudregel är skattepliktiga, oavsett om ersättningen utgått kontant eller på annat sätt. Försäkringar som arbetsgivaren betalat eller den anställde annars åtnjutit pga. anställningen anses vara en skattepliktig naturaförmån. Av 32 § 3 a mom. och 32 § anv. p 3. KL framgår att fri gruppliv- och gruppsjukförsäkring samt pensionsförsäkring och reseförsäkring är undantaget från skatteplikt. De utgör således exempel på vad som egentligen är skattepliktiga försäkringar, men som av olika anledningar undantagits från skatteplikt.

Varför just försäkringar som arbetsgivaren betalt för den anställdes räkning anses vara en skattepliktig förmån kommenteras egentligen inte närmare i förarbetena.

¹¹³ Lodin m.fl., s. 105

¹¹⁴ SOU 1989:3 s. 95

¹¹⁵ SOU 1989:3 s. 96-99

Det finns dock motivuttalanden som antyder lagstiftarens syn på försäkringar som arbetsgivaren står för. Att just reseförsäkringar skulle undantas från skatteplikt motiveras i förarbetena med att förmånsbeskattningen av reseförsäkringarna medförde ett administrativt merarbete och att de skatteintäkter som genererades var låga.¹¹⁶ Resor som den anställde vidtagit i och för tjänsten är som huvudregel inte någon skattepliktig förmån.¹¹⁷ Frågan blir då varför en försäkring avseende reseskydd under tjänsteresa egentligen utgör en skattepliktig förmån för den anställde? I prop. 1992/93:127 konstateras kort att:

” Värde av försäkring som arbetsgivaren betalar för den anställde är skattepliktig intäkt. Reseförsäkring som arbetsgivaren betalar för den anställde vid tjänsteresor är således en skattepliktig förmån.”

Detta uttalande bygger således på huvudreglerna avseende förmånsbeskattningen i 32 § 1 mom och 32 § anv. p 3 KL, och ger närmast intrycket av att den enda avgränsningen som behöver göras är den mellan huvudregel och undantag. Det som inte uttryckligen undantas skall beskattas, och eftersom reseförsäkringarna tidigare inte särskilt undantogs utgjorde dessa en skattepliktig förmån. Ansvarsförsäkringar för bolagsledningen faller inte in under något av undantagen och skulle med ovanstående resonemang därför vara skattepliktiga. Frågan är om detta är ett riktigt antagande. Vad man med säkerhet kan säga är att ansvarsförsäkring för styrelse och VD åtminstone inte utgör en skattefri förmån. Antingen rör det sig om en skattepliktig förmån eller så utgör ansvarsförsäkringar som bolaget bekostar, överhuvudtaget inte en förmån. Lagtextens lydelse pekar åt det förra alternativet.

5.5 Bolagets intresse av ansvarsförsäkring

Bolagets ansvar i egenskap av arbetsgivare för arbetstagarnas handlingar, är som jag tidigare beskrivit mycket långtgående i svensk rätt.¹¹⁸ Endast när synnerliga

¹¹⁶ Prop. 1992/93: 127, s. 36, 23 § anv. p. 23 KL

¹¹⁷ Om nöjes- och rekreationsinslagen är alltför rikligt tilltagna kan dock beskattning ske. Se bla. RÅ 1984 1:40 I och II, RÅ 1988 ref. 30 I och II.

¹¹⁸ Se ovan avsnitt 2.3 och 3.3.1

skäl motiverar ett självständigt ansvar kan arbetstagaren hållas ansvarig. En försäkring som täcker arbetsgivarens principalansvar ligger i högsta grad i bolagets intresse. Ansvarsförsäkringarna för styrelse och VD täcker överhuvudtaget inte bolagets eget ansvar för ledamöternas handlingar, utan endast det personliga skadeståndsansvar, och i vissa fall även betalningsansvar, som åvilar styrelse och VD enligt ABL. Störst intresse av att försäkring tecknas har således bolagsledningen. Bolaget kan dock ha nytta av försäkringen då möjligheten att få ersättning för skador orsakade av den egna bolagsledningen ökar. Detta är förvisso sant om försäkringen täcker krav från det egna bolaget, men som jag tidigare beskrivit är detta inte alltid fallet.¹¹⁹

Från USA kan hämtas exempel på att bolag som inte har kunnat erbjuda bolagsledningen ett försäkringsskydd har fått problem med att rekrytera externa ledamöter.¹²⁰ Risken för att råka utför skadeståndskrav är antagligen betydligt mindre i Sverige, men den existerar och det är fullt tänkbart att även svenska bolagsledamöter kan komma att ställa liknande krav på försäkring. Förekomsten av en ansvarsförsäkring ligger på så sätt i bolagets intresse då det torde underlätta rekryteringen av kompetenta ledamöter.¹²¹

I praxis kan man hitta exempel där arbetsgivarens intresse eller eventuell nytta för bolaget har beaktats när frågan om en förmåns skatteplikt skall avgöras. I rättsfallet RÅ 1988 not 548 ändrade inte RR ett förhandsbesked där Riksskatteverkets nämnd för rättsärenden funnit att en tidningsprenumeration som skulle bekostas av arbetsgivaren inte medförde någon förmånsbeskattning. Mot bakgrund av den anställdes befattning och tidningens karaktär fick det anses vara ett arbetsgivarintresse att den anställde läste tidningen. Den anställde var i det här fallet personalansvarig på Volvo och det uppgavs vara ett oeftergivligt krav att han var välinformerad inom en rad olika områden såsom handel, ekonomi, juridik och personalfrågor. Tidningen som ännu inte utgivits, skulle innehålla nyhetstelegram, börskurser och specialartiklar rörande börs, politik och näringsliv, och således rikta sig till en väl avgränsad målgrupp. Inte heller i förhandsbeskedet RSV/FB Dt 1986:2 fann nämnden att någon skattepliktig förmån förelåg. Här

¹¹⁹ Se ovan kapitel 3.3.3

¹²⁰ Moberg, NFT 4/1987 s. 306

¹²¹ Johansson, s. 344. Se även ovan avsnitt 4.

gällde det tidningen LAND som en skogsinspektor fick till sin bostad. Motiveringen var att skogsinspektorn pga. sina arbetsuppgifter hade ett behov av att ta del av informationen i LAND, vilket ansågs ligga i arbetsgivarens intresse.

I RÅ 1992 ref. 7 fann RR blev utgången den motsatta. En skattekonsult som på arbetsgivarens bekostnad fått Dagens industri till sin bostad ansågs ha erhållit en skattepliktig förmån. RR konstaterade dock att det låg i arbetsgivarens intresse att skattekonsulten höll sig informerad om vad som hände inom näringslivet, men tidningen ansågs till sin karaktär vara så pass allmän att något avdrag inte hade beviljats om konsulten själv bestridit kostnaden.¹²² Rättsfallen RÅ 1988 ref. 30 I och II rörde förmån av fri resa. Inköpschefen på Dogman AB samt en av styrelseledamöterna åkte på en weekendresa till Paris. Med på resan var även ledamotens hustru, som inte hade någon anknytning till bolaget. Huvudsyftet med resan var att besöka en fackmessa, men det fanns även vissa nöjesinslag. RR kom fram till att ingen beskattning skulle ske vad gällde inkörschefens samt ledamotens resa, och motiverade detta med att nöjes- och rekreationsinslagen inte var större än vad som kunde anses som normalt, samt att deras deltagande i resan fick anses ha varit till nytta för bolaget. Däremot skulle ledamoten förmånsbeskattas för värdet av resan för den medföljande hustrun.

Om en kostnad som arbetsgivaren bestridit för den anställdes räkning, på något sätt kommit arbetsgivaren tillgodo har alltså i praxis tillmätts visst bevisvärde när frågan om en förmåns skatteplikt skall bedömas. Det finns även motivuttalanden som talar för att arbetsgivarens förhållningssätt till en kostnad skall tillmätas betydelse vid bedömningen. Utredningen av beskattning av förmåner synes vara av den åsikten att redan det faktum att arbetsgivaren bestridit en kostnad, talar för ett arbetsgivarintresse.” En rimlig utgångspunkt är att arbetsgivaren inte är beredd att dra på sig onödiga driftskostnader”, menar man.¹²³ Att arbetsgivaren betalar för något skapar på så sätt en presumtion ifråga om betydelsen av det anskaffade, vilket även regeringen instämmer i.¹²⁴ Detta är dock ett synsätt som kan ifrågasättas. En av grundförutsättningarna för att förmånsbeskattning överhuvudtaget skall aktualiseras, är just att arbetsgivaren betalt förmånen för den

¹²² Se även nedan avsnitt 5.7.1

¹²³ SOU 1994:98 s. 155

¹²⁴ SOU 1994:98 s. 155, Prop. 1994/95:182 s. 40

anställdes räkning eller att förmånen på annat sätt åtnjuts pga. tjänsten.¹²⁵ Mot bakgrund av detta ter sig det något underligt att arbetsgivarens bestridande av kostnaden utgör ett argument för att beskattning *inte* skall ske. I doktrin har Pålsson uttryckt en viss skepsis till dessa motivuttalanden som han menar vilar på en föreställning om att arbetsgivaren alltid vet vad som behövs och hur arbetet skall skötas bäst, vilket förvisso kan vara riktigt i det enskilda fallet, men inte generellt. Pålsson menar dock att arbetsgivarens förhållningssätt till en kostnad kan ha bevisvärde när en viss förmåns skatteplikt skall avgöras i det enskilda fallet.¹²⁶

5.6 Konsekvenser för arbetsgivaren vid förmånsbeskattningen

I inkomstslaget näringsverksamhet följer avdragsrätten för kostnader av den allmänna regeln i 20 § 1 st. KL samt särskilda bestämmelser i främst 23 § KL. Till näringsverksamhetens kostnader hänförs bl.a. kostnader för personal.¹²⁷ Lön, arvode och andra kontantersättningar för utfört arbete är avdragsgilla såsom personalkostnader. Det samma gäller naturaförmåner, olika kostnadsersättningar och lönebikostnader som semesterersättning, och pensionskostnader.¹²⁸ Inkomster som är skattepliktiga hos mottagaren har således sin motsvarighet i avdragsrätt för utgivaren. Det föreligger alltså reciprocitet i beskattningen.¹²⁹ I vissa fall medges avdrag trots att mottagaren inte skall beskattas. Detta gäller t.ex. de skattefria förmånerna i 32 § 3 a-h mom. KL. Ett undantag är dock fri hälso- och sjukvård enligt 32 § 3 b mom. KL. För dessa kostnader medges inte avdrag enligt 24 § anv. p 24. KL.

Till de avdragsgilla personalkostnaderna hör även arbetsgivaravgifterna som i princip skall utgå på alla ersättningar som är skattepliktiga i inkomstslaget tjänst. I samband med skattereformen 1991 gjordes en översyn bl.a. av reglerna kring förmånsbeskattningen. Önskemålen om en likformig och neutral beskattning som i hög grad kom att prägla genomförandet av skattereformen gällde inte bara den

¹²⁵ 32 § anv. p 3 3 st. KL

¹²⁶ Pålsson, s. 86 och 89

¹²⁷ 23 § anv. p 1. KL

¹²⁸ Johansson, och Rabe, s.312. Pelin, s. 294

personliga inkomstskatten, utan även andra delar av skattesystemet.¹³⁰ Innan skattereformen utgick arbetsgivaravgifter endast på bil-, kost- och bostadsförmån. Numera gäller dock att samtliga skattepliktiga förmåner skall ingå i underlaget vid beräkningen av arbetsgivaravgifterna,¹³¹ och som huvudregel skall de skattepliktiga förmånerna värderas enligt samma regler som vid inkomstbeskattningen.¹³² Marknadsvärdesprincipen så som den kommer till uttryck i KL, har således betydelse även vid beräkningen av arbetsgivaravgifterna.

5.7 Är premien avdragsgill i inkomst av tjänst?

Enligt 20 § KL får att alla omkostnader under beskattningsåret för intäkternas förvärvande och bibehållande avräknas från intäkterna. Denna regel som är gemensam för samtliga inkomstslag kompletteras, vad gäller inkomstslaget tjänst, av 33 § 1 mom. 1 st. KL. Där stadgas att från intäkt av tjänst får avdrag göras för samtliga utgifter, vilka är att anse som kostnader för fullgörandet av tjänsten. Av 20 § KL och 33 § 1 mom. 1 st. KL framgår att det är nettoinkomsten som skall beskattas. Från bruttointäkten medges avdrag för relevanta kostnader och den principiella skiljelinjen går mellan avdragsgilla omkostnader och icke avdragsgilla levnadskostnader. Varken omkostnads- eller levnadskostnadsbegreppet finns definierat i lag och de principer som avdragsrätten vilar på är endast delvis klart uttryckta i lagtexten. Johansson och Rabe menar att om en kostnad skall kvalificeras såsom en omkostnad krävs att kostnaden är individualiserad, dvs. att den är direkt hänförlig till någon skattskyldig. Kostnaden måste också vara konkretiserad på så sätt att den kan fastställas, såväl till sin existens som beloppsmässigt. För enbart uppskattade kostnader medges inte avdrag. Dessutom måste kostnaden, på något sätt, uppvisa ett samband med förvärvandet av en intäkt eller den intäktsskapande verksamheten.¹³³ Vid sidan om de allmänna omkostnadsreglerna finns för varje inkomstslag en rad specialregler avseende vissa kostnadstyper. Någon sådan specialreglering avseende kostnader för ansvarsförsäkringar står dock inte att finna i inkomstslaget tjänst, utan det är de

¹²⁹ Lodin m.fl., s. 37

¹³⁰ SOU 1989:33 s. 61

¹³¹ 1 kap 2 § 2st, 2 kap 3 § 1 st SAL

¹³² 9 kap 2 § 1 st, 8 kap 14,15,17 §§ SbetL

allmänna omkostnadsreglerna i 20 § KL och 33 § 1 mom. 1 st. KL som får användas.

Nettoinkomstbeskattningen som princip utesluter avdrag för levnadskostnader. Det är vad som återstår av intäkterna sedan kostnaderna för att förvärva dem, nettot, som skall beskattas. Inkomsten är tänkt att utgöra ett mått på den skattskyldiges konsumtionsförmåga och om avdrag för konsumtionskostnader skulle medges skulle endast sparandet bli inkomstbeskattat.¹³⁴ Grundtanken är således att levnadskostnaderna skall finansieras med beskattade medel. Att avdrag för levnadskostnader inte medges framgår av 20 § 2 st. KL. Begreppet levnadskostnad definieras som sagt inte och endast ett fåtal exempel på levnadskostnader ges i lagtexten.¹³⁵ Johansson och Rabe anger som utgångspunkt för en definition, att en levnadskostnad är en personlig utgift avsedd att bestrida kostnader för den skattskyldiges leverne och som inte har ett samband med förvärvandet av en intäkt. Tydliga levnadskostnader är då t.ex. utgifter för mat, vardagskläder och bostad.¹³⁶

Ett av de få exempel på levnadskostnader som faktiskt ges i lagtexten är premier för egna personliga försäkringar.¹³⁷ Frågan är då vad som avses med ”egna personliga försäkringar”. Detta framgår inte av lagtexten och kommenteras inte i förarbetena.¹³⁸ Några exempel på personliga försäkringar ges inte heller. Reseskydd under tjänsteresa som arbetsgivaren bekostat är egentligen en skattepliktig förmån, men som undantagits från skatteplikt.¹³⁹ Utifrån tidigare resonemang skulle då reseförsäkringarna också utgöra en levnadskostnad och ett exempel på en personlig försäkring. Samtidig finns det ett samband mellan premieutgiften och förvärvandet av en intäkt, vilket snarast talar för att premien skall ses som en omkostnad för de anställda som själva står för kostnaden. Detta samband saknas ex.vis. när det gäller kostnaden för hemförsäkring eller reseförsäkring vid privata resor. En tänkbar anledning att se försäkringskostnader

¹³³ Johansson, Rabe, s. 96-97

¹³⁴ Lodin m.fl., s. 76

¹³⁵ 20 § anv. p. 1 KL

¹³⁶ Johansson, Rabe, s. 97

¹³⁷ 20 § anv. p. 1 KL

¹³⁸ Prop. 1927:102. I SOU 1923:69 där förslag till lagtext ges, nämns överhuvudtaget inte ”egna personliga försäkringar” såsom en levnadskostnad.

¹³⁹ Prop. 1992/93:127, 32 § anv. p 3. KL

som levnadskostnader kan vara att de avse att skydda personliga intressen, ex. vis kostnader pga. av skada eller förlust av egendom, kostnader vid personskada och sjukdom eller kostnader pga. skadeståndsskyldighet. Alla försäkringar är ju personliga i det avseendet.

På samma sätt som reseförsäkring vid tjänsteresa förhåller det sig med ansvarsförsäkringarna för styrelse och VD. Det finns ett samband mellan premiekostnaden och en intäkt, men det finns också ett personligt intresse då det är ledamöternas ansvar som täcks av försäkringarna och det är inte uteslutet att premier för en ansvarsförsäkring som styrelsemedlem eller VD själv bestrider utgör en levnadskostnad och om bolaget står för kostnaden är detta en skattepliktig förmån.

5.7.1 Förhållandet mellan förmåner och kostnader i tjänsten

En intressant fråga är om förmånsreglerna och avdragsrätten i inkomstslaget tjänst utgör en klar spegelbild av varandra på så sätt att det som är avdragsgillt i tjänst *inte* utgör en skattepliktig förmån om arbetsgivaren bestridit kostnaden. Klart är dock att beskattningen av förmåner har ett nära samband med avdragsförbudet för levnadskostnader. Om arbetsgivaren bekostat något för den anställdes räkning, som hade varit att betrakta som en levnadskostnad om den anställda själv betalat, ex.vis en bostad, skall den anställda förmånsbeskattas för den inbesparing i levnadskostnaderna som detta innebär.¹⁴⁰ Om det kan klarläggas att ansvarsförsäkringar för styrelse och VD utgör en personlig levnadskostnad om ledamöterna själva bestrider kostnaden, så har man också svaret på om försäkringarna utgör en skattepliktig förmån om bolaget istället står för kostnaden. Frågan är om det omvända förhållandet också gäller.

Fram till 1991 fanns en direkt koppling i KL, mellan förmånsreglerna och avdragsrätten i tjänst. I 32 § anv. p. 3 2 st KL stadgades att:

¹⁴⁰ Pelin, s. 114

”Vidare skall såsom intäkt av tjänst upptagas värdet av andra utav den skattskyldige åtnjutna förmåner, *därest han icke skulle varit berättigad till avdrag för utgifterna för förmånens förvärvande för den händelse, att han själv förskaffat sig dem.* Såsom intäkt skall således, under nyss angivna förutsättning, upptagas exempelvis värdet av fri kost och fria resor ävensom skatter, försäkringar o.d., som arbetsgivaren betalat för den anställdes räkning eller eljest tillhandahållit.”

Denna regel togs bort i samband med att en översyn av reglerna kring taxering och deklaration gjordes i anslutning till skattereformen. Detta motiverades med att sk. ”tyst kvittning” endast skulle vara möjlig när den anställde fått bil- och traktamentsersättning motsvarande schablonavdrag, samt ersättning för resa med allmänt kommunikationsmedel och kostnadsersättning motsvarande gjorda utlägg i vissa andra uppräknade fall.¹⁴¹ Arbetsgivaren behöver, när det gäller den här typen av ersättningar, inte lämna någon kontrolluppgift och den anställde behöver inte redovisa den uppburna ersättningen och de däremot svarande avdragen i sin självdeklaration, vilket utgör den ”tysta kvittningen”.¹⁴² Regeln i 32 § anv. p. 3 KL ansåg man öppna möjligheter för ”tyst kvittning” även i andra fall, och genom att slopa regeln skulle detta inte längre vara möjligt.¹⁴³ Vad som utgör ”andra fall” nämns dock inte i motiveringen. Såsom lagtexten var utformad i 32 § anv. p. 3 KL kom den att täcka både omkostnader i tjänsten och de fall där avdragsrätt för personliga levnadskostnader specialreglerats. En tänkbar situation där ”tyst kvittning” tidigare skulle vara möjlig är när arbetsgivaren tillhandahållit den anställde med fri bostad vid dubbel bosättning. Kostnad för bostad utgör en typisk levnadskostnad och den inbesparing i levnadskostnaderna som fri bostad innebär skall därför förmånsbeskattas.¹⁴⁴ Samtidigt medges under vissa förutsättningar avdrag för de ökade levnadskostnader som dubbel bosättning innebär,¹⁴⁵ vilket är ett konkret uttryck för den sk. merkostnadsprincipen, som innebär att avdrag medges för kostnader utöver sådana levnadskostnader som den skattskyldige ändå kan förväntas ha. Effekten blir att den anställde påförs förmånsvärdet men medges avdrag med samma belopp under inkomst av tjänst. Eftersom någon egentlig inbesparing i levnadskostnaderna inte görs så saknas det anledning att beskatta

¹⁴¹ Prop. 1990/91: 5, s. 139

¹⁴² 2 kap. 14 §, 3 kap. 5 § p. 3 LSK

¹⁴³ Prop. 1990/91:5 s. 139

¹⁴⁴ 32 § 1 mom., 32 § anv. p 3 1 st KL

den anställde.¹⁴⁶ Skillnaden mot tidigare är att detta numera skall redovisas i självdeklarationen och förmånsvärdet skall ingå i underlaget för arbetsgivaravgifterna och tas upp i kontrolluppgiften. Resultatet blir således det samma som om arbetsgivaren givit arbetstagaren högre lön och denne själv betalt för bostaden.

Hur ser då relationen mellan omkostnader i tjänst och förmånsbeskattningen ut? Innebär det faktum att kopplingen mellan avdrag i tjänst och förmånsreglerna försvunnit ur lagtexten, att en jämförelse inte längre är möjlig? Den grundläggande neutralitetsprincipen talar för att man generellt inte bör särbehandla skattskyldiga som utför samma slags arbete.¹⁴⁷ Om den anställde ändå hade varit berättigad till avdrag för kostnaden såsom en omkostnad finns det som sagt inget skäl att förmånsbeskatta den anställde om arbetsgivaren står för kostnaden. Regeringsrättens resonemang i RÅ 1992 ref. 7 tyder på att en jämförelse mellan omkostnader i tjänst och förmånsreglerna fortfarande är möjlig.

Frågan var här huruvida en skattekonsult skulle förmånsbeskattas för prenumerationer på Dagens Industri och Skattenytt som arbetsgivaren bekostat. Skatterättsnämnden ansåg att med hänsyn till Skattenytts innehåll och skattekonsultens arbetsgifter att denna prenumeration inte utgjorde en skattepliktig förmån. Det gjorde däremot prenumerationen på Dagens Industri eftersom innehållet i tidningen endast i mycket liten grad relaterade direkt till arbetet som skattekonsult och att det kunde antas att det fanns ett personligt intresse av att läsa tidningen. Såväl Skatterättsnämnden som RR konstaterade dock att det även låg i arbetsgivarens intresse att skattekonsulten höll sig informerad om vad som hände inom näringslivet. RR som hade att ta ställning till om prenumerationen på Dagens Industri utgjorde en skattepliktig förmån, gör en explicit koppling till omkostnadsregeln i 33 § 1 mom. KL: ”Att på arbetsgivarens bekostnad få tidningen Dagens Industri hem till bostaden bör inte uppfattas som en skattepliktig naturaförmån, om det föreligger ett sådant direkt samband mellan tjänsten och innehållet i tidningen att tidningen kan anses som nödvändig facklitteratur (jfr 33 § 1 mom andra stycket KL).” Innehållet i Dagens Industri var

¹⁴⁵ 33 § anv. p 3 a. 2 st.

¹⁴⁶ Lodin m.fl., s. 105

¹⁴⁷ Pahlsson, s. 89

dock av så allmän karaktär att om skattekonsulten själv hade betalt prenumerationen hade avdrag inte beviljats, menade RR, och därför skulle detta utgöra en skattepliktig förmån.

I SOU 1994:98 diskuteras också relationen mellan förmånsbeskattningen och omkostnadsbegreppet, vad gäller olika typer av arbetsredskap som arbetsgivaren tillhandahåller. Utredningen menar att om utrustningen är nödvändig för arbetets utförande skall den anställde inte förmånsbeskattas och det skall inte heller utgå några arbetsgivaravgifter. Om det istället är den anställde som bekostat förvärvet föreligger avdragsrätt om utrustningen varit nödvändig för intäkternas förvärvande.¹⁴⁸ Man gör alltså en koppling mellan förmånsreglerna och omkostnadsbegreppet i inkomstlagen.

Sammanfattningsvis bör förhållandet mellan förmånsreglerna och kostnader i tjänsten se ut enligt följande: Om en kostnad som arbetsgivaren står för utgör en omkostnad i tjänst för de arbetstagare som själva betalar, utlöses ingen förmånsbeskattning. Rör det sig däremot om levnadskostnad som arbetsgivaren bekostar kommer arbetstagaren att beskattas och arbetsgivaravgifter kommer att utgå. Det finns även kostnader som är avdragsgilla i tjänst men som inte är omkostnader i tjänst. Står arbetsgivaren för denna typ av kostnader är det också att betrakta som en skattepliktig förmån. Att den kopplingen mellan förmånsreglerna och kostnader i tjänsten har försvunnit ur lagtexten innebär alltså inte att den har slutat att existera.

5.7.2 Kriterier för avdragsrätt

För vissa kostnadstyper uppställs i KL, uttryckliga krav för avdragsrätt. Avdrag för facklitteratur, instrument mm. medges bara om kostnaden varit nödig.¹⁴⁹ Vad gäller kostnader för skyddskläder så är de avdragsgilla om kläderna är nödvändiga för arbetets utförande.¹⁵⁰ Även de allmänna omkostnadsreglerna kan sägas ge

¹⁴⁸ SOU 1994:98 s. 154. Mot bakgrund av praxis menar man dock att högre beviskrav ställs när den anställde själv yrkar avdrag.

¹⁴⁹ 33 § 1 mom. 2st. KL. Kravet är dock borttaget ur den nya IL.

¹⁵⁰ 33 § anv. p. 5 KL.

uttryck för ett krav på någon form av nödvändighet.¹⁵¹ Det bör dock påpekas att det i svensk rätt inte uppställs något generellt krav på att en kostnad skall ha varit nödvändig för att avdragsrätt skall föreligga.¹⁵² Däremot kan en kostnads nödvändighet vara ett kriterium som talar för att det rör sig om en omkostnad.

Nödvändigheten kan uppfattas som att en kostnad alltid måste ha givit upphov till viss bestämd intäkt. Samtidigt kan det finnas kostnader där ett direkt samband är svårt att påvisa, men där man ändå på goda grunder kan anta att ett samband föreligger, och på så sätt uppfyller nödvändighetsrekvisitet. I skatterättslig doktrin synes Pelin närmast vara av den åsikten att kostnadens nödvändighet för intäkternas förvärvande eller bibehållande utgör ett absolut krav. Är kostnaden inte nödvändig är det en icke avdragsgill levnadskostnad.¹⁵³ Lodin m.fl. menar att det i princip är tillräckligt att kostnaden företagits i och för den skattepliktiga verksamheten för att avdragsrätt skall föreligga, även om kostnaden sedan visar sig resultatlös. Vid inkomsttaxeringen skall man i princip inte pröva huruvida kostnaden var förnuftig, inkomstbringande eller för den delen nödvändig. Normalt omfattar prövningen bara om ett tillräckligt samband mellan intäkt och kostnad föreligger.¹⁵⁴

Påhlsson som gjort den mest ambitiösa svenska analysen av gränsdragningen mellan omkostnader och levnadskostnader anser att det är rättsosäkert och ibland direkt orimligt att alltid kräva en faktisk nödvändighet. Samtidigt kan inte onödiga kostnader okritiskt godtas. Sammanfattningsvis menar Påhlsson, att kravet på nödvändighet inte bör uppfattas som ett generellt omkostnadskriterium. Det är dock ett användbart kriterium vid avgränsningen mot levnadskostnader, men bör kompletteras med andra kriterier.¹⁵⁵ Förutom nödvändighet som ett kriterium för avdragsrätt, talar Påhlsson om främjande av förvärvsverksamhet, normalitet, exklusivitet samt rimlighet som kriterier vilka, tillsammans eller var för sig, bör anses vara uppfyllda för att en omkostnad skall föreligga.¹⁵⁶

¹⁵¹ Påhlsson, s. 70

¹⁵² Lodin m.fl., s.121

¹⁵³ Pelin, s. 120.

¹⁵⁴ Lodin m.fl., s. 73

¹⁵⁵ Påhlsson, s. 81

¹⁵⁶ Påhlsson, s. 67-69

Med kostnader som främjar förvärvsverksamheten avser Pålsson sådana kostnader som inte ens kan antas vara nödvändiga, men som ändå underlättar intäkternas förvärvande och på sikt främjar intäkternas bibehållande. Nödvändigheten uttrycker ett starkare samband med intäkterna än främjandet, som dock är tillräckligt starkt för att avdrag skall medges.¹⁵⁷ Vad gäller normalitetskriteriet kan detta användas som ett argument för avdragsrätt i situationer där varken ett direkt samband mellan kostnader och intäkter, eller ett främjande i det enskilda fallet kan konstateras, men där kostnaden i fråga är vanligt förekommande hos en grupp skattskyldiga i en jämförbar situation.¹⁵⁸ Exklusivitetskriteriet anknyter till frågan huruvida den skattskyldige skulle ådragit sig kostnaden även om han inte haft den aktuella förvärvskällan.¹⁵⁹ Ytterst sätter kravet på rimlighet en gräns, bortom vilken ingen kostnad bör vara avdragsgill. Samtidigt måste dock en viss valfrihet accepteras på så sätt att den skattskyldige själv kan välja, dels om han skall dra på sig en kostnad, och dels i vilken omfattning. Är de grundläggande kraven på samband uppfyllda måste den skattskyldige få disponera över sina utgifter även skattemässigt.¹⁶⁰

Utgångspunkten i nordisk rätt har traditionellt varit att kostnaderna i någon utsträckning förutsätts ge upphov till intäkterna. Både nödvändighets- och främjandekriteriet bygger på tanken att kostnaderna orsakat intäkter. Detta gör att varken nödvändighets- eller främjandekriteriet är särskilt användbart när det gäller att bedöma huruvida premiekostnader som ledamöterna själva bestridit är en avdragsgill omkostnad. I fråga om obligatoriska försäkringar, såsom revisorsansvarsförsäkring vilket krävs för att revisorsverksamhet överhuvudtaget skall få bedrivas, kan förvisso försäkringspremierna sägas vara direkt nödvändiga för intäkternas förvärvande och bibehållandet av själva förvärvskällan. Detta är inte fallet med de frivilliga ansvarsförsäkringarna. Varken skadestånd eller för den delen ersättning pga. ett personligt betalningsansvar kan sägas vara nödvändigt eller främja intäkten, utan är vad Pålsson beskriver som konsekvenser av de förpliktelser som följer av den intäktsskapande verksamheten.¹⁶¹ Syftet med all professionsansvarsförsäkring är att förse de försäkrade med någon form av skydd

¹⁵⁷ Pålsson, s. 83-84

¹⁵⁸ Pålsson, s. 93

¹⁵⁹ Pålsson, s. 105

¹⁶⁰ Pålsson, s. 105

mot dessa konsekvenser. I förlängningen är det därför inte heller rimligt att se kostnaden för skyddet som nödvändigt eller främjande för intäkternas förvärvande.

Eftersom möjligheten för enskilda ledamöter att själv teckna försäkring i praktiken saknas, är det också omöjligt att tala om premien som en vanligt förekommande kostnad. Normalitetskriteriet är således inte heller användbart. Vad som möjligtvis talar för att premiekostnaden kan ses som en omkostnad är dess exklusivitet. Låg exklusivitetsintensitet är kanske det tydligaste tecknet på en levnadskostnad som gällande rätt kan erbjuda, menar Pålsson.¹⁶² Här rör det sig dock om en kostnad som aldrig hade uppkommit om inte den skattskyldige hade accepterat uppdraget som styrelseledamot eller VD.

5.8 Sammanfattning

Den skatterättsliga delen av uppsatsen tog utgångspunkt i frågan huruvida ansvarsförsäkringarna utgör en skattepliktig förmån. Just försäkring som arbetsgivaren bekostat för den anställdes räkning pekats i lagtexten ut som exempel på en skattepliktig förmån. Relativt enkelt kunde konstateras att ansvarsförsäkringarna åtminstone inte var undantagna från skatteplikt. Det rör sig således inte om någon skattefri förmån. Vad som däremot inte framgår av lagtexten är hur gränsdragningen skall göras mot de kostnader som i förhållande till de anställda bara berör bolaget. Vad är det som konstituerar en förmån?

Ett huvudsyfte med beskattningen av förmåner är att åstadkomma neutralitet mellan olika avlöningsformer. Den anställda skall således beskattas på samma sätt oavsett om ersättningen utgår kontant eller i form av någon förmån, som innebär en inbesparing i de personliga levnadskostnaderna. För att kunna avgöra om en vara eller tjänst som arbetsgivaren förser sina anställda med, skall ses som en förmån krävs alltså att det kan avgöras om det rör sig om en levnadskostnad eller ej. Levnadskostnadsbegreppet finns däremot inte definierat i lagtexten och endast

¹⁶¹ Pålsson, s. 99

¹⁶² Pålsson, s. 99

ett fåtal exempel på levnadskostnader ges. Ett av de exempel på levnadskostnader som ges är premier för egna personliga försäkringar. Starka argument finns alltså för att ansvarsförsäkringarna utgör en skattepliktig förmån när bolaget betalar premien, samt att avdrag inte medges om ledamöterna själva står för kostnaden. I det senare fallet finns dock ett samband mellan premieutgiften och förvärvandet av en intäkt vilket närmast talar för att en omkostnad är för handen.

Om den anställde skulle vara berättigad till avdrag om han själv bekostat det som förmånen avser föreligger ingen inbesparing i levnadskostnaderna, och därmed saknas också anledning att förmånsbeskatta den anställde. Kopplingen mellan förmånsbeskattningen och omkostnadsbegreppet har som jag tidigare redovisat, försvunnit ur lagtexten, men det finns goda grunder att anta att kopplingen ändå existerar. Inte heller omkostnadsbegreppet finns definierat. För att en kostnad skall kvalificeras såsom en avdragsgill omkostnad krävs dock att det föreligger ett samband med en intäkt. Vanligtvis brukar detta samband uttryckas som att kostnaden skall ha varit nödvändig för intäkternas förvärvande. Nödvändighetskriteriet är enligt min mening inte användbart när det gäller premiekostnaden för ansvarsförsäkringarna. Det är dock inte det enda omkostnadskriteriet och det som talar för omkostnadsstatus är premiekostnadens exklusivitet.

För att försöka besvara frågan om eventuell förmånsbeskattning har jag således rört mig från inkomstbegreppets ena sida, intäktssidan till inkomstbegreppet andra sida, avdragssidan. Trots detta kan något klart svar angående rättsläget inte ges. Detta mycket beroende på lagreglernas allmänna karaktär och att det saknas klargörande rättskällematerial.

Källförteckning

Offentligt tryck

Prop. 1927:102 med förslag till kommunalskattelag

Prop. 1972:5 med förslag till ny skadeståndslag m.m.

Prop. 1990/91:5 om en modernisering av företagens självdeklARATIONER och förfarandefrågor i anslutning till skattereformen, m.m.

Prop. 1992/93:127 om vissa frågor om beskattningen av inkomst av tjänst

Prop. 1994/95:182 Beskattningen av fri hälso- och sjukvård samt vissa andra förmåner.

SOU 1923:69 Inkomstskattesakkunnigas betänkande om inkomst- och förmögenhetsskatt.

SOU 1971:15 Förslag till aktiebolagslag m.m.

SOU 1989:3

SOU 1989:33 Reformerad inkomstbeskattning. Betänkande av utredningen om reformerad inkomstbeskattning.

SOU 1994:98 Beskattningen av förmåner. Betänkande av utredningen om beskattning av förmåner.

SOU 1995:44 Aktiebolagets organisation.

Motion 1986/87:L 208 Ansvarsförsäkringar för bolagsstyrelser mm.

Riksskatteverkets publikationer

Handledning för beskattning av inkomst och förmögenhet m.m. vid 1999 års taxering.

Litteratur

Bergström, Anders: Försäkringsskydd för VD, styrelse och rådgivare, NFT 3/1996 s. 265-271.

Dotevall, Rolf: Bolagsledningens skadeståndsansvar, upplaga 1:1, 1999, Norstedts Juridik.

Hellner, Jan: Skadeståndsrätt, femte upplagan, 1995, Juristförlaget.

Johansson, Gunnar och Rabe, Gunnar: Det svenska skattesystemet, elfte upplagan, 1998, Norstedts Juridik.

Johansson, Svante: Bolagsstämma, 1990, Juristförlaget

Kedner, Gösta, Roos, Carl Martin och Rolf Skoog: Aktiebolagslagen, del II, upplaga 5:1, 1996, Norstedts Juridik. Citeras Kedner-Roos.

Lindberg, Torkel: Egenförsäkring av VD och styrelseansvar, NFT 1/1996 s. 265-271.

Lodin, Sven-Olof, Lindencrona, Gustaf, Melz, Peter och Silfverberg Christer: Inkomstskatt- en läro- och handbok i skatterätt, sjätte upplagan, 1997, Studentlitteratur. Citeras Lodin m.fl.

Moberg, Krister: Ansvarsförsäkring för VD och styrelseledamöter, NFT 4/1987 s. 305-311.

Nial, Håkan och Johansson, Svante: Svensk associationsrätt i huvuddrag, sjunde upplagan, Stockholm 1998.

Normann Aarum, Kristin: Styrelsemedlemmers erstatningsansvar i aksjeselskaper, Oslo 1994.

Pelin, Lars: Svensk intern och internationell skatterätt med särskild inriktning på inkomst- och förmögenhetsskatterätten, 1995, Palmkrons bokförlag.

Påhlsson, Robert: Levnadskostnader, 1997, Iustus förlag.

Rodhe, Knut: Aktiebolagsrätt, upplaga 18:1, 1999, Norstedts Juridik.

Taxell, Lars Erik: Bolagsledningens ansvar, Åbo 1983.

Rättsfall

RSV/FB Dt 1986:2

RH 1984:28

RÅ 1984 1:40 I, II

RÅ 1988 ref. 30 I, II

RÅ 1988 not. 548

RÅ 1992 ref. 7

RÅ 1992 ref. 108

RÅ 1993 ref. 55

RÅ 1993 ref. 104

RÅ 1996 ref. 75